T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SELÇUKLU SULTANLARININ GAYRİMÜSLİM KADINLARLA EVLİLİKLERİ VE BU EVLİLİKLERİN SELÇUKLU DİN POLİTİKASINA YANSIMALARI

Tuğba ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı - 2022

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

SELÇUKLU SULTANLARININ GAYRİMÜSLİM KADINLARLA EVLİLİKLERİ VE BU EVLİLİKLERİN SELÇUKLU DİN POLİTİKASINA YANSIMALARI

Tuğba ÖZDEMİR

ORCID:0000-0001-9503-8439

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Sayime DURMAZ

Çankırı-2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ III
TEZ KABUL VE ONAY IV
ÖNSÖZ V
ÖZET VI
ABSTRACT VII
KISALTMALAR VIII

1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi 1
1.1.1. Amaç ve Kapsam 1
1.1.2. Yöntem 2
1.2. Konu İle İlgili Kaynaklar 3
1.3. Araştırma Eserler 4
1.4. Selçukluların İslamiyet'i Kabul Etmeleri ve Anadolu'yu Fetihleri 6

2. SELÇUKLU COĞRAFYASINDA YER ALAN ETNİK VE DİNİ GRUPLAR 10
2.1. Selçuklu Tebaasının Durumu 10
2.2. Türkiye Selçuklu Devleti Sınırları İçinde Yaşayan Etnik ve Dini Gruplar 12
2.2.1. Yahudiler 12
2.2.2. Rumlar 14
2.2.3. Ermeniler 15
2.2.4. Süryaniler 18
2.2.5. Gürcüler 20
2.3. Müslüman Halk ile Gayrimüslim Halkın İlişkileri 21

3. SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAYRİMÜSLİM HALKA KARŞI UYGULADIĞI DİNİ POLİTİKA 26
3.1. Sultanların Gerçekleşen Evlilikler Çerçevesinde Gayrimüslimlere Karşı İzlediği Siyaset 26
3.1.1. Selçukluların Gayrimüslim Toplumlara Karşı Uyguladığı Hoşgörü Siyasetinin Temelleri 32

3.2. Gayrimüslimlerle Yapılan Evliliklerin Etkileri 35
3.2.1. Devletlerarası İlişkilere Etkileri.....35
3.2.2. Tebaa ile Olan İlişkilere Etkileri.....38
3.3. Selçukluların Devlet Anlayışında Din ve Devlet Kavramı 42
4. TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLARININ GAYRİMÜSLİM KADINLAR İLE EVLİLİKLERİ.....45
4.1. Selçuklu Devleti'nde Siyasi Evlilik Kavramı 45
4.2. Gayrimüslim Kadınlar ile Evlenen Selçuklu Sultanları.....51
4.2.1. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) 51
4.2.2 . Sultan I. İzzeddin Mesut (1116-1155) 53
4.2.3. Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192).....54
4.2.4. Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev (1192-1196 / 1205-1211).....56
4.2.5. Sultan I. Alaaddin Keykubat (1220-1237) 57
4.2.6. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev (1237-1246).....58

5. SONUÇ.....61
KAYNAKÇA 64
ÖZGEÇMİŞ.....69

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *[Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri ve Bu Evliliklerin Selçuklu Din Politikasına Yansımalar]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

14/04/2022

Tuğba ÖZDEMİR

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Tuğba Özdemir] tarafından hazırlanan *[Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri ve Bu Evliliklerin Selçuklu Din Politikasına Yansımaları]* başlıklı bu çalışma, *[14.04.2022]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Resul AY	İmza: ……..
Danışman	: Doç. Dr. Sayime DURMAZ	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. İbrahim ONAY	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../…/2022 tarih ve 2022/… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

[Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri ve Bu Evliliklerin Selçuklu Devleti Din Politikasına Yansımaları] adlı tez çalışmamızda; Selçuklu Sultanların siyasi çıkarları gözeterek gayrimüslim kadınlarla olan evlilikleri ele alınarak gerçekleşen bu evliliklerin Selçuklu Devleti'nde yaşayan etnik ve dini gruplara karşı tutumunda ne yönlü etki oluşturduğunu irdelemeye çalıştık.

İslamiyet'in getirmiş olduğu prensipler ile sultanların hoşgörülü tutumunun harmanlanması, devletin etnik ve dini gruplara karşı uyguladığı siyasette daha müsamahalı olunmasını sağlamıştır. Ancak dönemin yabancı yazarları bu müsamahayı yanlış yorumlayarak sultanların Hıristiyanlığa karşı temayül gösterdiği iddiasında bulunmuşlardır.

Biz bu çalışmamızda dönemin kaynakları ışığında ve araştırma eserlerle böyle bir iddianın gerçek olup olmadığı sonucuna ulaşmaya çalıştık. Selçuklular ve gayrimüslim halk ile ilgili birçok eser ve çalışma yapılmış olsa da sultanların Hıristiyanlığa temayülü noktasında birebir çalışma bulunmamaktadır. Amacımız bu tür iddialara yanıt vermek ve literatüre katkı sağlamaktır.

Bu çalışmanın kaleme alınmasında yol yordam gösteren, yardımlarını esirgemeyen danışman hocam *[Doç. Dr. Sayime Durmaz]*'a ve eğitim hayatım boyunca beni bugünlere getiren tüm hocalarıma ayrıca maddi ve manevi her türlü desteklerini esirgemeyen anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

14/04/ 2022

Tuğba ÖZDEMİR

ÖZET

Tezin Başlığı : Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri ve Bu Evliliklerin Selçuklu Din Politikasına Yansımaları
Tezin Yazarı : Tuğba ÖZDEMİR
Danışman : Doç. Dr. Sayime DURMAZ
Anabilim Dalı : Tarih
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 14/04/2022

Selçuklu sultanları siyasi ilişki kurduğu devletler ile akrabalık bağı oluşturarak gayrimüslim kadınlar ile evlenmişlerdir. Bu evliliklerin amacı devletlerarasındaki ilişkileri güçlü tutmak, herhangi bir şekilde gelecek olan tehlikeyi bertaraf etmek, sınırları genişletmek ve bozulan politik ilişkileri düzeltmektir. Nitekim bu sebeplerle yapılan evliliklerdeki ana unsuru kadın oluşturmuştur.

Selçuklu Devleti'nde de görülen bu siyasi evlilikler hanedanlar arası gerçekleştirildiği gibi hanedan dışından da gerçekleştirilmiştir. Özellikle sultanların gücüne güç katmak ve hükümdarlığının İslam dünyasınca onaylanması açısından halife ile akrabalık kurma teşebbüsleri Selçuklu Devleti açısından önemli rol oynamaktadır. Daha sonraları bu tür evlilikler İslamiyet'in dışına taşmış olup Selçuklu sultanları gayrimüslim kadınlar ile de evlenmişlerdir. Bu durum haliyle devletin din politikasına da etki etmiştir. Biz bu çalışmamızda hükümdarların gayrimüslim kadınlar ile olan evliliklerinin neticesinde sultanların Hıristiyanlığa temayül gösterip göstermediklerine, gayrimüslim halka karşı yaklaşımlarına ve Selçuklu Devleti'nin bu doğrultuda uyguladığı politikayı ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Evlilik, Selçuklu Sultanı, Gayrimüslim, Dini Politika.

ABSTRACT

Title of the Thesis	**:** The Marriages of The Seljuk Sultans With Non-Muslim Women and The Reflections of These Marriages on The Seljuk Religious Policy
Author	**:** Tuğba ÖZDEMİR
Supervisor	**:** Dr. Sayime DURMAZ (Associate Professor)
Department	**:** History
Thesis Type	**:** Master's Thesis
Date	**:** 14/04/2022

Seljuk sultans married non-Muslim women by forming kinship ties with the states with which they had political relations. The aim of those marriages was to maintain strong relationships with other countries, defeat any prospective harm to the country beforehand, broaden the borders, and recover and reconciliate relationships with the other party. As so, the main component in this kind of marriages has always been the women. The political marriages in Seljuks used to be done both inter-dynasties and external to the dynasties. It was very significant for the Sultans to get involved in building a line of descent with the khalifah in terms of enhancing their impact and getting approval of their reign in Islamic world. Later, these marriages went beyond Islamic borders and Sultans started getting married to non-Muslim women. Hence, this influenced the marriage policy of the dynasty. In this study, as a consequence of the marriages of Sultans and non-Muslim women, whether the Sultans tended to Christianity or not, their attitudes towards non-Muslim population of the country and the policy put by the emperor in this regard have been examined.

Keywords: Political Marriage, Seljuk Sultan, Non-Muslim, Religion Policy.

KISALTMALAR

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Bkz	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
TDVİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
S.	Sayı
s.	Sayfa
Nşr.	Neşreden
TTK.	Türk Tarih Kurumu
vb.	ve benzerleri
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

1.1.1. Amaç ve Kapsam

Çalışmamızın amacı Selçuklu sultanlarının Hıristiyan kadınlarla olan evlilikleri ve bunu takiben söz konusu kadınlardan dünyaya gelen çocuklarının ikili inanç kimliğine sahip olduklarına dair ortaya atılan iddiaların irdelenmesidir. Selçukluların İslamiyet'i kabul etmesi ve onun devamında Anadolu'yu fethetmesiyle gayrimüslim tebaa ile birebir ilişki içinde kendini bulmuştur. Çünkü Bizans'ın baskıcı siyasetinden bunalan Ermeni ve Süryaniler, Selçukluların bölgeye girişi ile rahat bir nefes almışlardır. Daha sonrasında sultanların Bizans ile devamlı ilişki içinde olması ve bu ilişkileri siyasi çıkarları doğrultusunda sürdürmek amacıyla Bizans prensesleriyle evlenmişlerdir. Bu durum haliyle Selçuklu sultanlarının, sınırları içinde yaşayan gayrimüslim halka daha hoşgörülü bir siyaset izlemesini sağlamıştır. Nitekim İslam'ın da insana vermiş olduğu değeri kendi politikasıyla harmanlaması ortaya böyle bir anlayışın, siyasetin çıkmasına olanak sağlamıştır. Bizans kendisinden olmayan yani Ortodokslar dışındaki inanç sahibi insanlara karşı baskı ve zulüm uygularken Selçuklu Devleti, Bizans'ın tam tersi bir siyaset izleyerek sınırları içinde yaşayan farklı dini gruplara karşı müsamahalı bir politika gütmüştür. Yabancı yazarlar bu müsamahalı politikaya Bizans İmparatorluğu'nda rastlamadıkları için yanlış yorumlamış olup Selçuklu sultanlarının gayrimüslim kadınlarla evliliklerini de göz önüne alarak sultanların tutum ve davranışlarını yanlış yorumlamışlardır.

Bu tür yorumları kaydederken sultanların vaftiz edildiği iddiasından da vazgeçmemişlerdir. Bu iddiaların yanı sıra gayrimüslim anneden doğan Selçuklu hükümdarlarının ikili inanç kimliğine sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Bir başka ifadeyle sultanların hem Müslüman hem de Hıristiyan olduklarını iddia etmektedirler. Bu görüşe göre sultanlar aynı anda bu iki kimliği kullanmıyorlar, Hıristiyan memleketlere gittiklerinde yahut Hıristiyan olan bir ortama girdiklerinde

Hıristiyan kimliklerini kullanıyorlardı. Müslüman bir yere veya ortama girdiklerinde ise Müslüman kimliklerini kullanırlardı.

Bu iddiaya sebebiyet verecek husus muhtemelen sultanların sığınma veya ziyaret gibi nedenlerden dolayı Hıristiyan memleketlere gitmesi ve burada uzun uzadıya zaman geçirip, Hıristiyanlar ile samimi olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, sultanların gayrimüslim kadınlar ile yaptıkları evliliklerinin onların gayrimüslim tebaaya karşı var olan hoşgörüsünü daha da arttırdığını söylemek yanlış olmaz.

Biz tezimizde söz konusu iddiaların yanı sıra Selçukluların bahse konu gayrimüslim kadınlarla evliliklerinin neden yapıldığı ve bu durumun ne surette Selçukluların gayrimüslimlere karşı sergilediği dini politikaya yansıdığının tespitiyle birlikte, Müslümanlar ile olan ilişkilerine, sosyo-kültürel yanına çalışmamızda yer vereceğiz. Bu çalışmayı hazırlarken söz konusu iddiaların gerçekliği ya da imkânsızlığının dönem kaynakları ışığında tartışılmasına çalışılacaktır.

1.1.2. Yöntem

Tezimizin ilk bölümünde Selçuklu Devleti'nin tebaasının yaşamı, durumu ve konumu ele alınmaktadır. Daha sonra dini gruplar ele alınıp bu dini gruplara devletin nasıl ve ne şekilde bir politika güttüğü üzerinde durulacaktır. Akabinde gayrimüslimlerin Müslüman halk ile olan ilişkileri anlatılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin gayrimüslimlere karşı izledikleri siyasete yer verilecektir. Daha sonra bu siyasetin temellerine, yapılan evliliklerin devletler arası ilişkilerine yansıması ve tebaa ile olan ilişkilerine etkisi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise ilk olarak Türklerdeki evliliklere değinilerek bu bağlamda hanedanlar arası evliliklerden ve gayrimüslimler ile olan evliliklerden bahsedilerek ve sultanların bu evlilikleri neden gerçekleştirdiğinin üzerinde durulacaktır. Ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nde gayrimüslim kadınlarla yapılan izdivaçlar tek tek alınarak ilgili sultanın hayatıyla ilgili bilgilere yer verilecektir.

1.2. Konu İle İlgili Kaynaklar

Selçuklu dönemine ait kaynaklara baktığımızda ana kaynaklar tam anlamıyla yeterli bilgi bulunmadığından Bizans, Arap, Ermeni, vb. araştırma eserler dönemi anlamamız için ana kaynaklara denklik durumundan en önemli çalışmaları teşkil etmektedir. Söz konusu kaynaklar Selçuklu döneminde yaşayan gayrimüslimlerin ve sultanların evliliklerini uzun uzadıya anlatmaz. Ama yinede bu konuda fikir edinmemizi sağlayacak bilgileri de onlardan çıkarmamız mümkündür.

Konuyla ilgili kaynaklarımızın başında İbn-i Bibi' nin *El-Evamirü' l Ala' iyye Fi' l Umuri' l- Ala' iyye*[1] isimli eseri gelmektedir. Eser Farsça olup 1281 tarihinde Alaeddin Melik Cüveyni'ye sunulmuştur. Orijinal sayfa sayısı 740 olan eseri Mürsel Öztürk Türkçeye çevirmiş ve 2 cilt halinde ilim dünyasına kazandırmıştır. Eserin ilk cildinde II. Kılıç Arslan'nın oğlu olan Gıyasettin'i veliaht tayin etmesinden başlayarak I. Alaeddin Keykubat'ın 1237 tarihinde ölümüne kadar olan dönem olaylar ele alınırken, ikinci ciltte ise II. Gıyasettin Keyhüsrev'in saltanatından başlayarak II. Mesud'a kadar ki dönemin olayları ele alınmaktadır. Hatıra kitabı olarak nitelendirilen eser söz konusu dönemde yaşamış olan Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaşi Veli gibi çağdaşı mutasavvıflardan bahsetmemiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'tan bahsetmek istesede hakkında fazla bilgi derleyemediği için I. Gıyasettin döneminden başlamıştır.

Yararlandığımız diğer ana kaynak ise İbnü'l-Esir tarafından Arapça olarak kaleme alınan *El Kamil Fit-Tarih*[2] adlı çalışmadır. Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye çevrilmiş olan eser 12 ciltten oluşmaktadır. İbnü'l-Esir söz konusu eserde dünyanın başlangıcından 1230 yılına kadar olan tarihi olayları ele almaktadır. Geniş bir tarihi süreci ele alan eserin çalışmamızla alakalı olan 9. cildinden yararlandık.

[1] İbn-i Bibi, *El-Evamirü' l Ala' iyye Fi' l Umuri' l- Ala' iyye,* Cilt 2, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Yayınları, Ankara 1996.
[2] İbnü'l - Esir, *El Kamil Fit-Tarih,* Cilt 9, (Çev. Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul.

Ermeni kaynaklarından Urfalı Mateos'un Vakayinamesi[3] de yararlandığımız ana kaynaklardan biridir. Ermenice olan kaynaklar içinde önemli bir değere sahip olan bu eserde önemli tarihi olaylara yer verilmiştir. Eser 952 ile 1136 seneleri arasındaki dönem olaylarını anlatırken Papaz Grigor tarafından Zeyl yapılmış ve 1163 senesine kadar olan olaylar da ilave edilmiştir. Söz konusu kaynağın Türkçeye çevirisi Hrant D. Andreasyon tarafından yapılmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Süryani kaynakları arasında yer alan *Gregory Abu' l Farac Tarihi* [4] faydalandığımız bir diğer önemli dönem kaynağıdır. 1292 yılına kadar olan tarihi olayları ele alan Abu'l Farac Malatya'da doğduğundan olayların birebir görgü tanığı olmuştur. Kaliteli bir eğitim almış olan Farac'ın bir yandan İslam dünyası ile irtibat halinde iken aynı zamanda Türklerle de yakın ilişki içinde olması ve bizzat Anadolu'da yaşaması dolayısıyla olaylara bire bir görgü tanıklığı eserinin ehemmiyetini daha da artırmaktadır. Ömer Rıza Doğrul tarafından 2 cilt halinde Türkçeye çevrilen eserin basımı 1945 yılında gerçekleşmiştir.

1.3. Araştırma Eserler

Yukarıda bahsettiğimiz ana kaynaklardan da faydalanmak suretiyle ortaya konan araştırma eserler konumuzun her yönüyle ele alınıp irdelenmesi imkanı sağlayarak dönemi anlamamız hususunda bize ışık tutmuştur. Söz konusu araştırma eserlerden Selçuklu Devleti'nin dini yönünü ele alan ve Seyfullah Kara tarafından kaleme alınmış olan *Selçukluların Dini Serüveni*[5] adlı kitap çalışmamıza en çok katkı sağlayan araştırma eserlerin başında gelmektedir. Bu eserde Selçukluların İslamiyet ile tanışmalarından Müslüman olmaları, sultanların dini yönleri ve gayrimüslimlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir.

[3] Urfalı Mateos' un Vakayinamesi ve Papaz Grigor' un Zeyli, Çev. Hrant D. Andreasyon, TTK Yayınları, Ankara 2000.
[4]Gregory Abu' l Farac Tarihi, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1987.
[5] Seyfullah Kara, *Selçuklular' ın Dini Serüveni,* Şema Yayınları, İstanbul 2006.

Bir diğer yararlandığımız eser ise Ahmet Ocak'ın kaleme aldığı doktora eseri olan *Selçukluların Dini Siyaseti*[6] adlı araştırma kaynaktır. Bu çalışmada İslam coğrafyasının XI. yüzyılda Şii ve Sünni olarak ikiye ayrıldığını ve bu çerçeve de gerçekleşen olaylar anlatılmıştır. Selçukluların Sünni mezhebinin koruyucusu olarak onun gelişmesi için gösterilen çabalara yer verilmiş olup Ehl-i Sünnet dışında olan Şii, Batini gibi akımlara ve bunlara karşı verilen mücadele anlatılmıştır. Eserin sonlarına doğru Gayrimüslimlerle ilgili bir takım bilgilere de yer verilmiştir.

Yabancı eserlerden yararlandığımız araştırma kaynaklar ise Claude Cahen tarafından kaleme alınana *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*[7] isimli eseridir. Cahen bu eserde Türklerin Malazgirt Savaşı ile birlikte Anadolu'ya gelişlerini, siyasi, ekonomik, kültürel yapısını anlatan bu eser, gayrimüslimleri ayrı bir başlık altında incelemiş olup çalışmamıza önemli katkı sağlamıştır. Bir diğer yabancı araştırma kaynak V. A. Gordlevski'nin kaleme almış olduğu *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*[8] adlı eserdir. Azer Yaran tarafından dilimize çevrilen eser 16 bölümden oluşmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hem siyasi hem de kültürel yaşamının ele alındığı eserin son bölümü çalışmamız açısından önemli bilgiler içermektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz eserlerin yanı sıra Selçuklu Tarihi denilince akla gelen isimlerden olan Osman Turan hocamızın Selçuklularla ilgili kaleme almış olduğu *Selçuklular Zamanında Türkiye*[9] adlı eserinden yararlandık. Eserde Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan Osman Gazi'ye kadar olan siyasi olaylar kronolojik bir biçimde ele alınırken, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması süreci ve bu bağlamda gerçekleşen olaylar yer bulmaktadır. Yine aynı yazarın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi*[10] başlıklı eserinde Türklerin tarih sahnesine çıkışları, eski inandıkları dinleri, ana yurtları, İslamiyet'i kabul etmeleri ve İslamiyet ile kaynaşmaları anlatılırken, tüm bunları gerçekleştirirken devletin Türk cihan hakimiyeti mefkuresine erişimi anlatılmaktadır. *Selçuklu Tarihi* ve *Türk İslam*

---

[6] Ahmet Ocak, *Selçukluların Dini Siyaseti,* Tatav Yayınları, İstanbul 2002.
[7] Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, (*Çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979.
[8] V. A. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi,* (Çev. Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara 1988.
[9]Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Turan Neşriyat, İstanbul 1971.
[10]Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.

Medeniyeti Tarihi[11] adlı eserler de Osman Turan'ın en önemli çalışmalarındandır. Bu eserde Selçuklu Devleti tarihinin kaynakları ile ilgi bilgi verilirken daha sonraki kısımlarda ise devletin kökeninden, tarih sahnesine çıkışları ve bu bağlamda devletin kuruluş, yükseliş, azamet dönemi ile duraklama ve inhitat dönemleri ayrıntıları ile anlatılmış olup, Türkiye Selçuklularına da yer verilmiş ve devletin sosyo-kültürel yapısı da ele alınmıştır.

1.4. Selçukluların İslamiyet'i Kabul Etmeleri ve Anadolu'yu Fetihleri

Selçuklu Devleti adını devletin kurucusu olan Selçuk Bey'den almıştır. IX. yüzyıl sonu ile X. yüzyıl başlarında Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu kumandanlığı yapan Dukak'ın oğlu olan Selçuk Bey babasının ölümünden sonra onun görevini üstlenmiştir.[12] Selçuk Bey daha sonra Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılıp Cend şehrine göç etmiş ve buranın hâkimi olmuştur. Ancak buraya daha iyi nüfus edebilmek için coğrafyanın benimsemiş olduğu dini yani İslamiyet'i kabul etmesi gerekmekteydi. Cend valisine İslam'ı öğretmesi için din adamı göndermesini istedi ve böylece Şamanizm dininden İslamiyet'e geçmiş oldular. Selçukluların Şamanizm inancından İslamiyet'e geçmelerinde bu iki inancın birbirine benzemesi dolayısıyla İslam dininin özelliklerini kendilerine yakın bulmaları etkili olmuştur.

İslamiyet'in cihat anlayışı ve bunu salih kılması Türklerin savaşçı hallerine denk düşüyordu. Aynı zaman İslamiyet' in cihat yolunda gaza yapanları ahiret hayatıyla müjdelemesi, cennet ve cehennem hususları, kurban adetleri Türkler için bu dini çekici kılmaktaydı. Türklerin kahraman olarak gördükleri Alp-eren ile İslamiyet'teki gazi ve şehitlik mertebesi de birbirleriyle örtüşmekteydi. İslamiyet' in Türklerin yaşam tarzlarına, dini inançlarına bu denli benzemesi onların Müslümanlığı kolay bir şekilde benimseyip kabul etmesini sağlamıştır. Türkler İslamiyet'ten önce diğer dinlerle yani Zerdüştilik, Musevilik, Hıristiyanlık ile de karşılaşmış ancak örf adet ve yaşam biçimlerine örtüşmediğinden benimseyememişlerdir. Türkler İslamiyet'e geçtikten sonra kendi yaşantılarında var olan kültürel unsurları İslam dininde yer alan

[11]Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
[12] Aydın Usta, *Doğunun ve Batının Hâkimleri Selçuklular*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s.14.

prensiplerle harmanlayarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bunlara birkaç örnek ise; uçmak (cennet), tamuğ (cehennem), yürkünç (namaz, secde), yek (şeytan) vb. Böylece Türkler İslam dinine X. yüzyıldan sonra geçip İslamiyet'in milli bir din olmasını sağlamışlardır.[13]

Bu durum Selçukluların bulundukları yeri yurt edinmek istemeleri de büyük etki oluşturmuştur.[14] Selçuk Bey, oğlu Mikail'in evlatları Çağrı ve Tuğrul Bey'in yetiştirilmesine önem vermiştir. Buradan da anlaşıldığı gibi bu iki isim devlet için önem arz etmekteydi.[15] Selçukluların varisi durumunda olan Tuğrul ve Çağrı Beyler siyasi olarak güçlenmek ve yeni yerler keşfetmek için aralarında toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıda Çağrı Bey'in bir önerisi olmuştu. Buna göre; Tuğrul Bey mahiyetiyle beraber herhangi bir saldırı tehlikesine karşı çöllere çekilecek, Çağrı Bey ise Rum gazasına gidecekti.[16] Nitekim Çağrı Bey'in Anadolu üzerinden Rum gazasına gitmesi Selçukluların maddi ve manevi olarak her açıdan güçlenmesini sağlamaktır.[17]

Böylelikle Selçuklulardan ilk Anadolu'ya giden komutan olan Çağrı Bey, Rum vilayetine giderken Anadolu ile beraber diğer devletler de Selçukluları tanımış olacaklardı. Çağrı Bey' in Anadolu ve Rum vilayetine keşfiyle hem askeri gücünü ortaya koymuş hem de devleti için ganimet elde etmiştir. Böylelikle Maveraünnehir bölgesinde saygınlıkları da artmış olup devlete katılanlar da olmuştur. [18]

Sultan Tuğrul Bey; Hamedan ve Isfahan'a amcası Yusuf Yınal'ın oğlu İbrahim'i, Hazar Denizi taraflarına diğer amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resul Tekin'i son olarak Azebaycan'a da bir diğer amcası Musa (İnanç) Yabgu'nun oğlu Hasanla kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakuti'yi görevlendirdi. Daha sonra Tuğrul Bey görevlendirmeyi yaptıktan uzunca bir süreden sonra İbrahim Yınal'ı ve Kutalmış'ı Anadolu'da fetihler yapmak için gönderdi. Hızlıca harekete geçen Selçuklu birliği

[13] Turan, (1996a), s.149-156.
[14] Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat, Kültür),* TTK, Ankara 1995, s.16.
[15] Ergin Ayan, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara 2017, s.17.
[16] Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Kuruluş Devri,* TTK, Ankara 2000, s.105.
[17] Tekinoğlu**,** *a.g.e*., s.45.
[18] İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.17.

Pasin ovasında karargâhını kurdu. 1048 yılında Bizanslılarla yapılan savaşta Selçuklu ordusu galip geldi. Ancak Türkmen nüfusu gittikçe artmaktaydı ve Türkmenleri iskân edecek bir coğrafya lazımdı. Bu nedenle Tuğrul Bey, Anadolu'ya fetih harekâtını gerçekleştirip Malazgirt'i çeşitli taktikler uygulayarak kuşatmış olsa da düşman ordusunun karşı müdahaleleri nedeniyle kuşatma kaldırılmıştır. Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey sultanlığı döneminde Anadolu'ya birçok sefer düzenlemiştir. Bu yapılan seferler Anadolu'yu o an ele geçirmek değil ilerleyen dönemlerde ki yapılacak olan fetih hareketine zemin hazırlamaktı. Böylelikle Selçuklular Bizans'ın tüm savunma sistemlerini, kale ve teçhizatlarını öğrenmiştir. Aynı zamanda da savunma hatları da büyük ölçüde tahrip edilmiştir.[19]

Selçuklu sultanları Türkmenleri Anadolu' ya sık sık sefere göndererek Türkmenleri Anadolu' ya yavaş yavaş nüfuz etmesini sağlamışlardır. Bu durum 1071 Malazgirt Zaferi ile daimi bir hal almış ve Türkmenler hızlı bir şekilde Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmış oldu. Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuracak olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın tarih sahnesine çıkışı ise Sultan Alp Arslan'ın ölümü ile başlamıştır. Süleyman Şah 1064 yılında Sultan Alp Arslan ile taht mücadelesini kaybetmiş ve Bizans sınırına sürgün edilmiştir. [20]

Kutalmışoğlu Süleyman Şah Anadolu'ya ilk olarak kardeşleri olan Mansur, Alpilek ve Devlet ile Urfa taraflarına kadar gidip buralara fetihlerde bulunmaya başlamışlardır. Ancak bölgede Selçuklu emirlerinde olan Atsız vardı. Atsız Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak Suriye'de fetihler yapmaktaydı. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Atsız'ın emirlerinden Şöklü Selçuklu Sultanlarına mektup yazarak onlara tabi olmak istediklerini, Atsız'ı bölgeden uzaklaştırmak istediklerini ve tüm bunlara olumlu bir yanıt verildiği takdirde Fatimilerin de yardımda bulanacağını dile getirmişlerdir. Kutalmışoğlu Süleyman Şah bu tavsiye üzerine Şöklü ile birleşerek Mısır-Fatimi Devletini de tanıyarak ittifak kurdular. Daha sonra Atsız Şöklü'yü rehin alıp öldürtmüş ve Süleyman Şah'ın kardeşlerini de rehin almıştır. Süleyman Şah kardeşlerinin serbest bırakmasını istese de bu durum

[19] Ali Sevim, *Anadolu' nun Fethi Selçuklular Dönemi,* TTK, Ankara 1988, s.33-39.
[20] Osman Turan, *a.g.e.*, s.284-288

gerçekleşmemiştir. Daha sonra Süleyman Şah Bizans yönetimi altında olan Antakya'yı kuşattı. Yıllık 20 bin altın vergi ödeme ile kuşatma kaldırıldı. Süleyman Şah Anadolu'ya gelerek Marmara Denizi'ne kadar ilerledi. 1075 yılında Bizans'ın güçlü surlarına sahip olan İznik'i fethetti ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmak üzere devletini kurdu.[21]

Bu fetihle birlikte kurulan Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'ya gelen tüm Türkmenleri bir devlet çatısı altında toplamıştır. Diğer göçebe Oğuzlar da bölgeye intikal etmişlerdir. Abbasi Halifesi menşur, hilat ve sancak göndererek Süleyman Şah'ın sultanlığını ilan etmiştir.

[21] Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi,* TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 79-81.

2. SELÇUKLU COĞRAFYASINDA YER ALAN ETNİK VE DİNİ GRUPLAR

2.1. Selçuklu Tebaasının Durumu

Türkiye Selçuklu Devleti coğrafyasının gayrimüslim halk bakımından çoğunluğunu Hıristiyan tebaa oluşturuyordu. Etnik bakımdan ise Ermeniler, Yahudiler, Gürcüler ve Süryaniler gelmektedir.[22] Gayrimüslim halkın yanı sıra bölgedeki halkın çoğunluğunu da Müslüman Türkler oluşturuyordu. Ancak fethedilen yerlere, uç kesimlere nüfuslarının azlığından dolayı Türkmenler getirtilerek yerleştirilmişlerdir. Böylece Türk ırkı bakımından arttırılarak bölgenin canlanması, sağlanmaya çalışılmıştır. Yerleştirilen Türkmenlerin büyük bir kısmını Oğuz Türkmenleridir. Uçlardaki tebaayı böylece Türkmenler oluşturmuş olup Şark ve Garp arasındaki kervan ticaretinde rol oynayarak bu uç bölgelerdeki köyler canlılık kazanmıştır. İzlenilen bu iskân politikası sonucu olarak da Anadolu'da Türk nüfus giderek artmıştır.[23]

Selçuklu sultanları ihtiyaç duyduğu vakit bu Türkmen aşiretlerinden orduya takviye kuvvet olarak görevlendirme yapabilmekteydi. Zaman zaman da aşiret beylerine uç beyi unvanı verildiği de olmuştur. Bu aşiret beyleri devletin kurallarına uymak ve buyruklarını yerine getirip devlete vergi vermek zorundaydılar ancak bu aşiret beylerinin nadiren de olsa bu kurallara uymadıkları; vergi vermedikleri, başına buyruk gibi daha başka yönlerden hareket ettikleri de olmuştur.[24] Bölgedeki Türkmenlerin arazilerinin yanı sıra ev sahibi olmaya da özen göstermiş, yatırımlarını bu yönde yapmışlardır. Her ne kadar Hristiyan halk sanayiyle ve şehir içi ticaretle ilgilenmiş olsa da daha çok ticaretle ilgilenen kesimi Müslümanlar oluşturmaktaydı. Selçukluların nüfus yapısını genellikle Müslüman Türkler oluşturmakla birlikte, Rum ve Ermeni toplulukları da nüfusun bir kısmını teşkil etmektedirler.[25]

---

[22] Tekinoğlu, a.g.e., s.307.
[23] Kara, a.g.e., s.540-543.
[24] M.Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu' nun Kuruluşu,* Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s.124-127.
[25] Mustafa Akdağ, *Türkiye' nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C:1, Cem Yayınevi, İzmir 1975, s.14-15.

Müslüman Türkler Türkiye Selçuklu Devleti'nin etnik yapısını oluşturan en önemli unsurdur. Bunun en önemli göstergesi Anadolu toprakları Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1204-1211) zamanına kadar "*Romaia''* diye adlandırılırken daha sonra Haçlılar tarafından *''Turkia''* denilmeye başlanmıştır. Bu durum etnik durum açısından Türklerin çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir.[26] Anadolu'ya yerleşen Türkmenler tam anlamıyla İslamiyet'i benimsemedikleri için Selçuklu Sultanları İslamiyet'i halka benimsetmek amacıyla Doğu taraflarından din adamları şair ve sanatkârlar getirtmişler, dolayısıyla medrese ve zaviye tahsis etmişlerdir.[27] O zamanlar şeyhlerin yerine geçmeyi kendilerine uzak gören müritler kendilerini derviş olarak ilan etmiş Türk cemaatlerine yol göstererek tekke ve zaviyelerde, medreselerde söz sahibiydiler. Aynı zamanda hayır kurumları yaptırarak vakıf da tesis ediyorlardı. Böylelikle fethedilmiş coğrafyada şehir anlayışı ile beraber iktisadi ve sosyal düzen oturtulmaya çalışılmıştır.[28] Ancak o dönemde yerleşen Türklerin sayıca fazla olmadıkları yani sayılarının bini geçmedikleri kaynaklarda yer almaktadır. Anadolu'da yapılan savaşlar neticesinde nüfus yoğunluklarının fazla olmadığı gibi buraya gelen Türkler her alanda yerleşme imkânı bulmuşlardır. Bölgelere göç eden nüfus ile yerleşik nüfus arasında belirgin bir fark yoktur. Bu durum bölgeye daha hızlı adapte olunmasını sağlamıştır.[29]

Nitekim bölgeye yerleşen ilk Türk topluluğu Selçuklu ordusundaki kumandanlardır. Bu askerler fethettikleri bölgede ganimet elde ederlerdi. Bu nedenle Selçuklu ordusu askeri kimliklerinden zengin şehirli durumuna geçip bölgeye gelen Türkmenlerin alışma sürecine yardımcı olmuş olurlardı. Fakat şehir topluluklarında Türkler sayı olarak az olsalar da gayrimüslimler azınlık hukukuna göre yaşamlarını devam ettirmişlerdir.[30] Daha sonra bölgeye gelen Türkmenler yaşadıkları yerin adlarını değiştirerek daha önceki yaşadıkları yerlerin adları ile isimlendirmişlerdir.[31]

[26] Kara, a.g.e.**,** s.545-546.
[27] Turan, *a.g.e.,* s. 359.
[28] Akdağ, a.g.e., s.13-14.
[29] Clauda Chan, a.g.e., s.149.
[30] Akdağ, a.g.e., s.15.
[31] Köprülü, *a.g.e.,* s.88.

Gerek köylerde olsun gerekse şehirlerde olsun nüfusta esas kitleyi Türkmenler oluşturmuşlardır. Hemen hemen her bölgede Türkmenler bulunuyorsa da söz konusu nüfusun yanında gayrimüslim halkın da olduğu unutulmamalıdır. Bundan sonraki yıllarda da Türkler etnik açıdan üstünlüklerini sağlamışlardır. Buna göre Osmanlı Devleti dönemindeki Müslüman halkın hane sayısına bakıldığında 1.073.750 iken gayrimüslim tebaanın hane sayısının 77.266 olduğunu tahrir defterlerinden öğrenmekteyiz. Müslüman hane sayısının gayrimüslim hane sayısından fazla olmasının sebebi ise kuşkusuz Selçuklu Devleti'nin etnik durumuna bağlı olduğu gerçeğidir.[32]

2.2. Türkiye Selçuklu Devleti Sınırları İçinde Yaşayan Etnik ve Dini Gruplar

2.2.1. Yahudiler

Yahudilerin Anadolu'ya göç etmeleri M.S. 70'de Romalı komutan Titus'un Kudüs'ü işgal etmesi ve bölgede bulunan Yahudi halkını da öldürmesine kadar gitmektedir. Bu işgal sonucunda Yahudilerin bir kısmı Mısır'a çalışmak için gönderilmiş bir kısmı da sürgün edilmiştir. Bu olaylar sırasında kaçan Yahudi halkının bir kısmı Anadolu'ya gelerek yaşantılarını devam ettirmişlerdir. Bununla da kalmamış aynı zamanda ticaret konusunda kendilerini geliştirerek ekonomilerini güçlü tutmuşlardır. Dünyanın dört bir yanında ticaret ağı oluşturarak ticaretle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu sayede hem Müslüman toplumla hem de Hıristiyan toplumla iletişim içinde olup, Doğu-Batı arasındaki ticareti de sağlamışlardır. [33]

Yahudi toplumunun dünya coğrafyası üzerindeki konumlarına bakılacak olursa, toplu bir yaşamlarının olmadığı, dağınık bir şekilde yerleşimleri olan toplumlardan biri olduğu görülmektedir. Yahudiliğin Türk toplumu ile tanışması ise Türk devletlerinin bulunduğu coğrafya ile paralellik göstermişlerdir. Bir başka ifadeyle, Yahudiliğin yaşam alanı çoğunlukla Türklerin egemen olduğu coğrafyalar olmuştur. Türkler ile

[32] Kara, a.g.e., s.544-545.
[33] Hasan Alevnur, Selçuklular Döneminde Gayrimüslimler, Celal Bayar Üniversitesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* Manisa 2007, s.38-40.

Yahudilerin ilk teması ise Hazarlar'a kadar varmaktadır. Hatta Hazarlar'ın Yahudi inancını benimsedikleri kaynaklarda yer almaktadır. Böylece Musevilik Kafkasya coğrafyasında yayılma şansı bulmuştur. Ayrıca Selçuklu Devleti'nin kurucusu Selçuk Bey'in Yahudi inancında geçen önemli adları (Mikail, Yusuf, İsrail, Musa) evlatlarına koyması Yahudi inancına sahip olan Hazarlar'a yakın olması nedeniyle Selçukluların da Museviliği kabul etmiş olabileceği iddiasının ortaya atılmasına neden olmuşsa da bu görüş pek kabul görmemiştir.[34]

Selçuklu yönetimi hâkimiyeti altında yaşayan Yahudilere hoşgörü ve saygı politikası güden bir siyaset izlemiştir. Onlara karşı tutumları Hıristiyanlara olan tutumlarından biraz farklı olmuştur. I.Haçlı Seferi (1096-1099) sonucunda bölgeye yerleşen Haçlıların Yakındoğu coğrafyasından atılması için verilen mücadelede Artuklu Belek Gazi liderliğindeki Selçuklu ordusu Suruç civarında 13 Eylül 1122'de yapılan savaşta yoğun yağmurda bataklığa dönüşen arazide ağır zırhları nedeniyle hareket edemeyen Urfa Kontu Courtnaylı Joselin ile Birecik Senyörü Puisetli Galéran'ı mağlup ederek tutsak almış ve onları Harput'da hapsetmiştir.[35] Urfa Kontu Joscelin'i Hıristiyanlar para karşılığı Müslümanlardan almak istemiştir. Ancak Joselin'in Yahudi olduğunu öğrenen Müslümanlar onu Hıristiyanlara teslim etmemiştir. Selçuklu Devleti Yahudi halkının iyiliğini Müslüman olmanın gereği her zaman gözetmiştir. Bölgede yaşayan Yahudilerin durumu Selçuklu yönetimiyle daha iyi bir konuma gelmiş ve Selçuklu hâkimiyeti altında yaşamlarına daha memnun olarak devam etmişlerdir. Yahudiler yalnızca gayrimüslim tebaa olarak yaşamlarını devam ettirmekle kalmamış, Nizamülmülk'ün en yakın adamlarından biri olan devlet adamı Yahudi bir isim olan İbn Allan örneğinde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nin hükümet mekanizmasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Ancak bazı kaynaklar Yahudilerin bu tür önemli görevleri kötüye yani kendi çıkarları yönünde kullandıklarını kaydetmiştir.[36] Kesin olan şudur ki, Türkler Musevi toplumuna her zaman en iyi şekilde muamele ederek hoşgörüyle yaklaşmış; dini inançlarına, yaşam tarzlarına, sosyo-kültürel faaliyetlerine saygı göstermiştir. Selçuklu Türklerinin bu

[34] Mahmut Akgüç, Selçuklu Çağında İslam Toplumunda Yahudiler, *Mardin Artuklu Üniversitesi,, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* Mardin 2019, s.16-23.
[35] Altan Çetin, *Haçlı Seferleri, Doğu ile Batının Bitmeyen Mücadeles*i, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 188.
[36] Akgüç, a.g.t., s. 17-23.

tutumu Yahudi halkı tarafından takdirle karşılanmış ve Türklerden minnetle bahsetmişlerdir.[37]

Yahudiler Anadolu'daki ticaret ilişkilerinde önemli bir konumdaydı. Yahudiler önemli ticaret noktalarının birleştiği yerlerde yaşamışlardır. Bundan dolayı ticaretle uğramışlardır. Aynı zamanda el sanatlarına da ilgi göstermişlerdir.[38]Yahudi tüccarlar Bağdat, İsfahan, Hamedan, Semerkant, Rey gibi şehirlerde ticari faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan söz konusu şehirlere baktığımızda Yahudi halkın şehir nüfusunun önemli bir bölümünü teşkil ettiğini görmekteyiz. Hatta bu şehirlerden Isfahan'a ''Yahudi Isfahan'' da denilmiştir. Yahudi tüccarlar uğradıkları haksızlıkları yahut karşılaştıkları sorunları sultana bildirmişlerdir.[39]

Benzer bir durum Türkiye Selçuklu Devleti açısından da geçerlidir. Anadolu topraklarında yaşayan diğer gayrimüslim tebaa gibi Yahudiler de rahat bir şekilde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Yahudiler, Müslümanların yararlandığı tüm haklardan yararlanmakla kalmayıp ticaretini de dini hayatına da devam ettirmişlerdir. Bir sorun yaşadıkları zaman bu durumu sultanın huzuruna çıkarak sorunların çözüm yollarını aramışlardır.

2.2.2. Rumlar

Selçuklular Anadolu'yu fethetmeden önce Anadolu'nun batısında yaşayan halka Rum, doğusunda yaşayan halka da Ermeni denilmiştir. Bu iki toplum aynı dini inanca sahip olmalarına rağmen birbirleriyle anlaşamayıp farklı toplumları oluşturmuşlardır. Bir başka ifadeyle, her iki toplum Hıristiyan inancına sahipken Rumlar Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinden, Ermeniler ise Gregoryan mezhebindendirler. Rumlar Selçuklulardan önce Anadolu'daki en yoğun en zengin nüfusa sahip toplumdu. Bizans yönetiminin baskısına bu toplumda maruz kalınca

[37] Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler,* Tan Matbaası, İstanbul 1947, s. 8-9.
[38] M.Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261),* Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s.38.
[39] Tekinoğlu, a.g.e., s. 307.

farklı yerlere göç etmişlerdir. Ancak bir kısmı Selçuklu yönetimi altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.[40]

Nitekim Selçuklu Türklerinin bölgeye nüfuz etmesi onları hoşnut kılmamıştı. O nedenledir ki Hıristiyan nüfusunun kalabalık olduğu yerlere göç etmişlerdir. Türkler Rumlar tarafından ‘’yabancı ve dinsiz’’ olarak nitelendirilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Türklerin varlıklarından rahatsız olmuşlardır. Ancak kentlerdeki etnik nüfusa bakıldığında ise nüfusun kalabalık kesimini Rum toplumu oluşturmaktaydı. Rum toplumu Beylikler döneminin sonuna kadar yaşamlarını Anadolu coğrafyasında devam ettirmişlerdir. Dinlerini ve kültürlerini de rahat bir şekilde yaşamışlardır. Ayrıca Rumlar Selçuklu idaresi altında bu denli hoşgörü ve saygı içerisinde hayatlarını sürdürmelerinin ve ticaretlerini de kolaylıkla gerçekleştirebilmelerinin bir neticesi olarak toplumun varlıklı kesimini oluşturmuşlardır.[41]

2.2.3. Ermeniler

Ermenilerin tarih sahnesine çıkışı M.Ö. VII. Yüzyıl sonlarına doğrudur. Herodotos’ a göre Ermeniler Batıdan gelerek Frigya’ya yerleşmişlerdir. Ermeniler daha sonra Lidyalıların baskısı ile Doğuya göç etmişlerdir. Ermenilerin Anadolu’ya gelmeleri Urartuların çöküşü ile aynı zamana denk gelmektedir. Ermeni adı Armenya yada Armenia’dan gelmektedir. Ermeni kelimesinin milliyet ile ilgisi bulunmamaktadır. Coğrafi bir adı bir yerin adıdır. Armenya Balkanlı, Anadolu gibi coğrafi bir bölgeyi temsil eder. Yunus Emre’nin eserinde Fırat’ın doğu tarafında yer alan bölgeler için ‘’Yukarı Eller’’ denilmiştir. Buradan da anlayacağımız üzere Ermeni adı bir ırkı temsil etmemektedir. Ermenistan bölgesinde yaşayanlara ‘’Ermeni’’ denilmesi ‘’Ermeni Sorunu’’ ile başlamıştır. Çünkü ‘’Ermenistan‘’ tabiri o bölgede yaşayanlar tarafından kullanılmamış ve kendilerine karşı ‘’Ermeni’’ ifadesinin kullanılmasını istememişlerdir.[42] Bunun sebebi Ermeniler atalarını ‘’ Hayk’’ olarak kabul

[40] Emel Çetinkol, Selçuklular Zamanında Gayrimüslim Ülke ve Toplumlar İle Sosya-Politik Yakınlaşmalar, *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* Giresun 2019, s, 166-167.
[41] Alevnur, a.g.t., s.31-33.
[42] Erdal Kütükçüoğlu, *Roma’dan Selçuklu İdaresine Ermeniler,* Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2005, s.1-15.

etmişlerdir. Bunu da Kıtab-ı Mukaddes'e dayandırmışlardır. Bu sebepten dolayı ''Ermeni'' kelimesini değil ''Hayk''ı, Ermenistan'ı değil ''Hayıstan'' ı kullanmışlardır. Ancak Ermeni tarihçileri kökenlerini Urartulara dayandırmaktadır. Urartu dilindeki benzerlik ile yaşadıkları bölgeyi göz önünde bulundurarak Urartuları ataları olarak kabul etmişlerdir. Fakat yapılan son araştırmalar ile Ermenilerin Balkan bölgesinden göç etmiş olan bir millet olduğu üzerinde çoğunlukla durulmaktadır. Böylelikle Ermenilerin Anadolu'da ortaya çıkan toplum olmadığı da bilimsel olarak ortaya çıkmıştır. [43]

Ermenileri Rum toplumunu anlatırken bahsettiğimiz üzere Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinden olmayan Gregoryan mezhebindendirler. Ermeni toplumu IV. yüzyılın başlarında Hıristiyanlığa geçmiştir. İlk kiliselerini Aydınlatıcı Gregorius (Krikor Lusavoriç) adlı Ermeni asıllı bir din adamı kurmuş ve böylece Hıristiyanlık dini Ermeniler arasında yayılmaya başlamıştır. Bundan dolayıdır bu kiliseye bağlı olanlara Gregoryan denmiş ve Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinden ayrılmışlardır.[44] Bizans'a göre Ermeni toplumu sapkındı.[45] Gregoryan mezhebinin Katolik ve Ortodoks kiliselerince sapkın (haretik) sayılmasının nedeni Ermenilerin monofizit inanca sahip olmasıdır. Bu sebeple Bizans Ermeni halkını tehcire zorlayarak Doğu tarafında yer alan Ermeni krallıklarını parçalamış ve dağılan halkı da çeşitli yerlere sürgün etmiştir.[46] Bizans yönetimi tabiri caizse Ermeni halkına tam bir kıyım gerçekleştirmiştir. Ermenileri ortadan yok etmeye çalışmış, tüm din ve devlet adamlarını öldürtmüş, Ermeni şehir ve kiliselerini yakıp yıktırtmıştır. Bizans'ın bu şiddetli tutumuna Ermeni kaynaklarında geniş yer verilmiş olup Bizans'a karşı kin ve nefret ifadeleri yer almıştır.[47] Ermeni kaynaklarından Urfalı Mateos bu durum hakkında şu sözleri söylemiştir:

> *'' Ermeni milleti, yalancı hamillerin ve korkak Grek milletinin yüzünden öyle ıstıraplar çekti ki, hiç kimse bunu tasvir edemez. Çünkü Grekler, Ermeni milletinin kumandanlarını kendi ev ve eyaletlerinden çıkarıp*

[43] Engin Öztürk, *Bizans Döneminde Anadolu'da Yaşayan Ermeniler,* Urzeni Yayınevi, İstanbul 2020, s.13.
[44] Alevnur, a.g.t., s.33-36.
[45] Baskıcı, a.g.e., s.451.
[46] Alevnur, a.g.t., s.33-36.
[47] Ali Sevim, *Genel çizgileri ile Selçuklu – Ermeni İlişkileri,* TTK, Ankara 1983, s. 14.

götürdüler ve krallık tahtını devirmekle askerlerin ve kumandanların desteği olan suru kendi elleriyle yıktılar… Ermeniler, Romalıların bütün fedakârlıklarından, Ermenistan'ın, Greklerin elinden alınmasından sonra kurtuldular. Fakat Grekler, bundan sonra da Ermenilere karşı başka türlü mücadeleler ettiler. Bu defa savaş ve kahramanlık ile değil, Ermeni mezhebinin tetkiki ile uğraştılar ve kargaşalık ve kavgalar çıkardılar''[48]

Ortaçağ'da İslam Medeniyeti Hıristiyan medeniyetinden yüksek bir konumdaydı. Ermeniler Hıristiyanlığı o dönemde tam anlamıyla yerine getirememişlerdir. Ermeniler bu gibi birçok sebepten dolayı siyasi özgürlüklerini kaybetmişler ve Türk kültürünü benimsemek zorunda kalmışlardır. Selçuklular Ermenilerin dini özgürlüklerini, manastırlarını koruma altına almış, ağır vergileri kalmıştır. Bunun yanında Selçuklular Ermenilerin ticarette, eğitimde birçok alanda hakkını da gözetmiştir. Bu neticesin de Ermeniler Türklere sadakatle bağlanmışlardır. [49] Bizans yönetiminden uzak yaşayan Ermeniler Selçukluların Anadolu'ya gelmesiyle rahata kavuşmuş, Bizans'a karşı Selçuklular tarafında yer alarak Türkleri desteklemişlerdir. Haçlı Seferlerinde de Bizans' a karşı Haçlıların yanında yer almışlardır. Bizans'ın çöküşüne göz yummuşlardır.[50] Bizans'ın mezhep baskısına yıllarca maruz kalan Ermenilere Selçuklu Devleti hiçbir zaman din yahut mezhep baskısı yapmamıştır.[51]

Selçukluların bölgeye girmesiyle Bizans yavaş yavaş toprak kaybetmeye başlamıştır. Özellikle Ermeni toplumunun yaşadığı Doğu tarafını Türklerin fethetmesiyle buradaki Ermeni halkı refah içinde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Ermeni toplumu Selçuklu Sultanlarına daima saygı göstermiş olup sadık bir biçimde uzunca bir süre Anadolu'da varlıklarını sürdürmüşlerdir.[52]

---

[48] Urfalı Mateos Vekayi-Namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, s.111-112.
[49] Kütükçüoğlu, a.g.e., s. 243.
[50] Resul Ay, Türk Fetihleri Arifesinde Anadolu Toplumu: Bizans Emperyal Yönetiminin Sınırlarına Dair Bazı Gözlemler, Prof. Dr. Özkan İzgi Armağanı, s.235.
[51] Mehmet Ersan, Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları, *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 25(1), 2010, s.154.
[52] Alevnur, a.g.t., s.33-36.

2.2.4. Süryaniler

Süryani isminin nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacıların yaygın görüşlerine göre Süryani ismi bulunduğu coğrafyayı ele geçiren Arami Kralı Suros'dan geldiği düşünülmektedir. Bunun yanında diğer kabul gören görüş ise Asur medeniyetinden geldiği görüşüdür. Bu iki görüşü açacak olursak eğer ilk görüşe göre bu isim ilk olarak Hıristiyan Aramilerce kullanıldığı ve bunlardan sonra Hıristiyan inancını benimseyen başta Asurlular olmak üzere ilkçağ uygarlıkları tarafından benimsenerek bu isim ortaya çıkmış olabileceğidir..[53]

Kökenlerine baktığımızda ise bu topluluk putperest bir inanca sahiptir. Ancak bu topluluktan bir grup Süryani putperest inancı reddederek Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu sebepten dolayı kendilerini putperest soydaşlarından ayırmak için Süryani ismini kullanmışlardır.[54]

Süryanilerin geçmiş dönemlerde zamanda Mezopotamya bölgesinde yaşamlarını sürdürmüş olup daha sonraları ise Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye gibi ülkelerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Hayat tarzları ve şehirleşme şekliyle, kültürel zenginliği ile çevresindeki diğer toplumlara örnek oluşturmuştur. Fakat yaşanan siyasal olaylar sonucu bulundukları yerden göç etmeye zorlanmıştır. Bu sebeptendir ki zengin bir kültürel medeniyete sahip olan Süryaniler kendi kültürel mirasından mahrum bırakılmıştır.[55]

Süryani toplumu Hıristiyanlığın merkezlerinden olan Antakya şehrinin yanı sıra Urfa, Malatya, Mardin şehirlerinde de yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Süryaniler aynı zamanda taş işçiliğindeki maharetleri ve eşsiz yapıları ile şehirleri imar etmişlerdir. Ancak bölgede Bizans varlığı onlar için tehdit unsuruydu. Çünkü Bizans yönetimi kendi inancından olamayana zulüm ediyor ve dini baskı uyguluyordu. Bu durumdan diğer toplumlar gibi Süryaniler de rahatsızdı.[56]

---

[53] Yakup Bilge, *Süryaniler Anadolu' nun Solan Rengi,* Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1996, s.20.
[54] Emel,a.g.t., s.164.
[55] Melki Ürkek, Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı, *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* C:10, S:2, Ağustos 2013, s. 97.
[56] Emel,a.g.t., s.165.

Türklerin Anadolu'ya girmesi Süryaniler için bir umut ışığı idi. Bölgede diğer toplumlarla birlikte Süryaniler Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesinde yardımda bulunmuşlar ve Türkleri desteklemişlerdir. Süryani alîmin şu düşünceleri Bizans'ın baskıcı politikasını ortaya koymaktadır:

> *''Bu devirde Rumlar bizim milletimize ve Ermenilere karşı zulme başladılar... Çıkarılan bir emirname ile rafizi mezheplerini kabul etmeyenleri takibe ve ezmeye koyuldular... İstanbul patriği kiliselerde bulunan Süryanilere ait mukaddes kitapların yakılmasını emretti.''*[57]

Süryani halkının Bizans'a karşı Selçuklu Devleti'nin yanında yer alması Selçuklu sultanları tarafından karşılıksız bırakılmamış, Süryani toplumundan vergi alınmayarak bu destekleri ödüllendirilmiştir. Aynı zamanda Süryanilerin yetenekli olanları Selçuklu sarayında hekim veya yönetici olarak görev almışlardır. Bu duruma karşılık olarak da Selçuklu sultanları Süryaniler tarafından her daim saygı ve itibar görmüşlerdir. Özellikle Sultan I. Kılıç Arslan Süryani halkı tarafından kurtarıcı olarak görülmüştür. Bu yüzden I. Kılıç Arslan'ın vefatında yas dahi tutmuşlardır.[58]

Anadolu'nun Türklerin yönetime geçmesiyle Gayrimüslim halk Bizans ile Selçuklu yönetimini kıyaslama imkânı bulmuştur. Bu sayede artık insanların birbirlerini tanıma ve kaynaşma noktasında farklılıklar meydana gelmiştir. Nitekim Antakya şehrinin Romalıların eline geçtiği dönemde bölgedeki halka karşı tutumları Süryanilerce ayıplanmış, Romalılar onların gözünde saygısız bir yönetici durumunu almıştır.[59]

Süryaniler yıllar boyu kendi dindaşlarının zulmünden kaçmış olup Müslüman Türkler onlar için kurtuluş yolu olmuştur. Sultan Alp Arslan'ın 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Savaşıyla Anadolu'yu fethetmesini coşkuyla karşılamışlar ve

---

[57] Turan, *Türk İslam Medeniyeti,* s.152.
[58] Gökhan Sarı, Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye' ye Etkileri: İdil Örneği, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi),* Ankara 2011, s.135-136.
[59] Zeynep Hilal Sekmen, *Ermeni ve Süryani Kaynaklarına Göre Türk/Selçuklu Algısı,* Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri, Konya 2019, s.173.

sultanın hoşgörü siyasetinden faydalanarak rahat bir nefes alıp, yaşamlarını kolaylıkla devam ettirip dini ibadetlerini rahatça yapmışlardır.[60]

2.2.5. Gürcüler

Tiflis bölgesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dini inançları totoizm-naturizm iken I. yüzyılda Hıristiyanlığı yavaş yavaş benimsemiş olup daha sonraları Hıristiyanlık dinini resmi din olarak kabul etmişlerdir.[61]

Gürcü toplumu kendini Hıristiyanlığın doğudaki temsilcisi olarak gördüğünden bölgede yer alan diğer dinlere ve toplumlara karşı bu anlayış ile yaklaştığından dolayı dini kaynaklı münasebetler baş göstermiştir. Bu sebepten dolayı Gürcüler bölgedeki İslam ordularının karşısında yer almış olup uzun süre de direnmiştir. Abbasiler zamanında da devam eden bu çekişmelerde Türklerle karşılaşmışlardır. XI. yüzyılın başlarında Gürcülerle Selçuklular arasında ilişkiler artmış olup VII.-X. yüzyıllarda İslam'a karşı gösterdiği tepki Selçuklu Devleti'ne karşı yönelmiştir. Çünkü artık İslam'ın koruyuculuğu Selçuklu Devletine geçmişti. Gürcülerin Selçuklular ile bire bir teması Çağrı Bey'in Anadolu'ya keşif amaçlı çıktığı sefer ile olmuştur. Gürcülerin Çağrı Bey karşısında uğradıkları mağlubiyet Gürcü halkını tedirgin etmiştir. Bundan dolayı Gürcüler Bizans ile siyasi ve dini konuları bir kenara bırakarak "Düşmanımın düşmanı dostumdur." anlayışı ile iş birliğine girmiştir. Ancak bölgede Selçukluların ilerleyişine engel olamamışlar ve 1064'de Sultan Alp Arslan'ın hâkimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır. Gürcü halkı Selçuklu Devleti'nin kudretinin ve büyüklüğünün hiçbir zaman farkında olamamışlardır. Fırsat buldukları her an isyan etmişlerdir. Fakat Selçuklu varlığı 1080 tarihine kadar askeri bir güç iken bu tarihten sonra bölgeye Türkmen nüfusunun gelip yerleşmesi ile Gürcüler yurtlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Haliyle bu durumda Gürcülerin Müslüman düşmanlığını arttırmıştır. [62]

---

[60] Emel, a.g.t., s.135-137.
[61] Emel, a.g.t., s.168.
[62] İbrahim Tellioğlu, Orta Çağ' da Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi,* Ankara 2007, s.3079-3080.

2.3. Müslüman Halk ile Gayrimüslim Halkın İlişkileri

İslamiyet'ten önce eski Türk devletleri hâkimiyetleri altındaki farklı din mensuplarını koruma altına almışlardır. Bizzat kendileri de bu farklı dinleri kabul etmişler ve birlik içinde yaşamışlardır. Bu doğrultuda Selçuklular da fethettikleri bölgedeki gayrimüslim halka karşı aynı siyaseti devam ettirmiş olup diğer devletlerde görülmemiş bir hoşgörü ile gayrimüslimleri devlet içerisinde himaye altına almıştır.[63] Bu suretle Selçuklu Devleti, sınırlarının içinde olan farklı din ve mezhepteki halk ile yerli halk arasında dengeyi kontrol altında tutmuş, adalet ve düzen içinde yaşamaları için gerekli olan nizamı sağlamıştır.[64]

XI. ve XII. yüzyılları arasında Anadolu; Hıristiyan Rum ve Ermeniler için dini açıdan önemli konumdaydı. Ancak kilise Ortodoks mezhebinden olmayanlara baskı uygulamaktaydı. Bu sırada Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ve Türklerin bu coğrafyayı İslamlaştırmak için imar ettiği yapılar Anadolu tam bir Müslüman beldesi haline gelmesini sağlamıştı. Kilise'nin yanlış mezhep politikaları ve yurtlarının elinden alınmasıyla Kilise'nin önceki etkisi azalmış olup, din değiştirenler dahi olmuştur. Bölgeyi kontrol altına Selçuklular Anadolu'nun Türkleşmesini hızlandırmak için buraya Türkmenleri iskan etmiştir. Anadolu'ya gelen Türkmenler ile burada bulunan yerli gayrimüslim halk arasında ister istemez etkileşim meydana gelmiştir. Gayrimüslimler Bizans'ın Hıristiyanlar'a uyguladığı dini baskı, ağır vergiler ve zulmün tam zıttı bir politika izleyen Selçuklular ile arasındaki farka bizzat yaşayarak şahit olmuşlardır. Buraya gelen Türkmenler yaşam tarzlarını değiştirmemiş, aksine bunları gayrimüslim halkın gelenekleriyle birleştirmişlerdir. [65] Bu doğrultu da gayrimüslim halkın İslamiyet ile birlikte ortaya çıkan fütüvvet teşkilatına dahi katıldıkları gözlemlenmiştir. [66]

---

[63] Turan, *a.g.e.,* s. 323.
[64] Tekinoğlu, a.g.e., s.307.
[65] Muhammet Kemaloğlu, Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 4, S: 7, Güz 2012, s.171-172.
[66] Rachel Goshgarian, 13. Yüzyıl Rum ve Ermenistanı' nda Fütüvvet: Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi, A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (Ed.), *Anadolu Selçukluları Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, Çev. A Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 185.

Selçuklu Sultanları, Bizanslıların uygulamış olduğu toprak sistemini, yani serf politikasını, değiştirerek tüm araziyi devlet mülkü haline getirmiştir. Çiftçilere toprağın işleyebilecekleri kadarını vererek topraksız halk kitlesinin kalmasının önüne geçmiştir. Göçebe halkın da iskânını sağlayarak adalet ve birlik içinde yaşamalarına olanak tanımıştır.[67]

Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti vakfiyelerine baktığımızda Müslüman köylerin yanında gayrimüslim köyleri hatta bu köylerin birbirine sınır olduğu bilinmektedir. Bu vakfiyelerde Hıristiyan ahalinin geniş topraklarının olduğunu da görmekteyiz. Yine aynı şekilde şehirlere baktığımızda ise Hıristiyan halk ile Müslüman halkın beraber aynı sokakta yaşadığını söyleyebiliriz.[68]

Aynı zamanda şehirlerde ticaretten ve içtimai sebeplerden kaynaklı köylere oranla daha fazla iletişim sağlanmıştır. Bu sayede bu iki farklı kesim arasında kültür alışverişi de olmuştur. Zira gayrimüslim halk Selçuklu Devleti'nin adilâne ve ılımlı tavrı karşında hoşnut kalmıştır. Nitekim Bizans döneminde hâkim olan adaletsizliğin, hoşgörüsüzlüğün, emniyetsizliğin ve baskıcı siyasetin altında ezilen gayrimüslimler; Selçukluların bölgeye gelmesiyle uyguladığı nizam ve intizam karşısında rahat bir nefes alarak huzur içinde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Tüm bunların farkında olan Batılı yazarlar Selçuklu Devleti'nin bu siyasetini takdir etmişlerdir.[69]

Fakat söz konusu dönemde etraftaki Müslüman devletlerin gayrimüslimler için bir takım sınırlayıcı istek ve tavsiyelerde bulunduğu da görülmektedir. Bu istekler arasında gayrimüslimlerin kendilerini ayrıştırıcı kıyafet giymeleri ya da elbiselerine bu yönde işaret koymaları talebi yer almaktadır. Ancak bu söylenenlerin hiçbiri kabul görmeyerek o dönem de gerçekleşmemiştir.[70] Bu nedenledir ki tüm Selçuklu coğrafyası, özellikle de Anadolu diğer Müslüman devletlerle kıyasla Müslümanlar ile gayrimüslim topluluklar arasındaki ilişki bakımından olumlu manada örnek teşkil etmiştir.[71]

---

[67] Turan, (1996b), s.352.
[68] Kara, a.g.e., s.582.
[69] Kemaloğlu, a.g.m., s.172-173.
[70] Claude Chan, a.g.e., s.205-206.
[71] Tunay Karakök, XI-XIII. Yüyıllar Anadolu'sunda Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ticari Hayatları, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi,* Ankara, s.116.

Gayrimüslimlerin devlet kademelerinde görev yapmaları uygun görülmemiştir ki, ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün de Siyasetname adlı eserinde anlatılır. Ancak nadir de olsa gayrimüslimlere idari görevler verilmiştir; bu doğrultuda İbn Allan olarak tanınan Yahudi'ye Basra müstelzimliği görevi verilmiştir.[72]

İslam dünyasındaki kentlerde de Bizans İmparatorluğu'ndaki kentlerde de eski antikçağlardaki gibi özerk bir toplum yapısı yoktur. Ancak bu durumdan kentlerde canlılık ve düzenli toplum yapısı olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Özellikle Müslüman devletlerin kanunları toplumla devlet arasında dengeyi korumuş ve arasına girmesine fırsat tanımamıştır. Yönetimin merkezi de sosyal ve kültürel unsurlar da kentlerde yer almıştır. Böylelikle bu kentler farklı kültürdeki, farklı dinlerdeki halkın kaynaşma noktasını oluşturmuştur. Mesleğini en güzel şekilde icra eden yöneticiler şehirlerde görev almışlardır. Özellikle kadılardan adaletli olanlar şehirlerin yönetiminde görevlendirilmişlerdir. [73]

Nitekim bu şehir hayatı, Müslüman halk ile gayrimüslim halkı birbirine yakınlaştırmış olup aralarında fark günden güne azalmıştır. Mevlana'nın vefatı bu duruma örnek teşkil eder; çünkü Mevlana'nın cenaze törenine sadece Müslümanlar gelmemiş gayrimüslim halk da iştirak etmiştir. Aynı zaman da bu karşılıklı etkileşim sayesinde gayrimüslim halk Türkçeyi de öğrenmiş, Tükler ve diğer toplumlarda Rumcayı öğrenmişlerdir. Farklı kültürler arasında ''din'' hiçbir zaman tartışma konusu olmamıştır. Aksine evlilikler dahi meydana gelmiştir. Selçuklu Devleti'nin yıl bazlı olarak nüfus artışlarına baktığımızda şehirlerdeki oranın kırsal kesime göre arttığını görürüz. Nedenine baktığımızda ise sadece siyasi sebeplerden dolayı değil iktisadi sebeplerinde etki ettiğini söyleyebiliriz. Şehirlerin sanayisi de hem şehirdeki ve etraftaki halk için hem de köylerde ki halkın ihtiyaçlarını gidermek için çalışmaktadır. Bu ihtiyaç alıverişi şehirlere kurulan panayırlar sayesinde sağlanmıştır. Bu panayırlar devlet kontrolünde kurulmuş olup bu pazarlardan vergide

[72] Ocak, a.g.e., s.299.
[73] Clauda Chan, a.g.e., s.191-192.

alınmaktadır. Herhangi bir olumsuzluğa karşı da askeri önlem her an için mevcut bulundurulmuştur.[74]

Selçuklu şehirlerinde iğdiş adında mahallebaşıları da vardı. Yani bugünkü mahalle muhtarlarını örnek olarak verebiliriz. O zamanda da mahalle halkı kendi iğdişini kendisi seçmekteydi. Bu iğdişlerin de iğdişbaşıları vardı. Bu iğdişbaşılar yönetimde etkili olup hükümet nazarında önemliydi. İğdişlerin görevleri genel anlamıyla halk ile hükümet arasında ki iletişimi sağlamaktı. Halkın içinden seçilen kişiler olduğundan dolayı İğdişler arasında gayrimüslim olanları da var idi.[75]

Şehirlerde daha çok gayrimüslim halk yaşamaktaydı. Bölgeye Müslümanlar gelince konar-göçer bir yapıya alışkın olduklarından önceleri şehrin dışına yerleşmişler daha sonraları ise şehirlere yerleşmeye başlamışlardır. Ayrıca Müslümanlar gayrimüslim halkın mallarını satın alıp aralarında alışveriş de yapmışlardır.[76]

Bazı semtlerin etrafı ise duvarlarla çevriliydi; bu duvarlar Müslümanlarla gayrimüslimleri birbirinden ayırmaktaydı. Yahudi ve Ermeni toplumları kendilerine ait mahalle oluşturmuşlardır. Aynı zamanda kentteki halk meslek erbabına göre de bölümlere ayrılmıştı. Semtin kapıları gün içerisinde başında bir bekçi ile açık olmasına karşın geceleri kapalıyken Müslümanların kutsal günü olan Cuma günleri de kapalıydı. Bu durumun sebebine bakacak olursak, yeni bir dini inancın yayılmasından duyulan endişe olduğunu söyleyebiliriz. Bu semtlerin uzağında kalan tarla ve bahçelerde ise sınırlar birbirine dahi karışmamaktaydı.[77]

Gayrimüslimler iktisadi yönden ekim-dikim, bağ-bahçe işleri ile de uğraşarak Selçuklu ekonomisine canlılık kazandırıyorlardı.[78] Dönemin meslek ve zanaat sahiplerine baktığımızda ise gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle ince iş gerektiren konularda Müslümanların gayrimüslimlerden yardım aldıkları ya da bu işleri onlara yaptırdıkları görülmektedir. Gayrimüslimlerin

[74] Köprülü, *a.g.e,* s. 107-112.
[75] Akdağ, a.g.e., s.22-23.
[76] Karakök, a.g.m., s.178.
[77] Gordlevskı, a.g.e., s.228.
[78] Akdağ, a.g.e., s.28.

zanaatlarına örnek verecek olursak dokumacılık, halı kilim dokumacılığı, madencilik, kuyumculuk şeklinde sıralayabiliriz. Ticaretin gayrimüslimlerin elinde bulunması onların sayıca azınlıkta kalmasına rağmen Müslüman halkı bir pazar ve tüketici unsur olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu durum zamanla giderek azalmış olup gayrimüslim halk önemini yitirmiştir. Bunun sonucunda da Selçuklu Devleti gayrimüslim tebaanın ticaretteki eski canlılığını yeniden kazanması için bir takım yeni imtiyazalar tanımıştır.[79]

Selçuklu Devleti ticaret hareketliliğini sağlamak için hanlar inşa etmiştir. Bunu yaparken gayrimüslim ahaliyi de düşünmüşlerdir. Bu bağlamda Hıristiyan halk için kilise yaptırılırken, Müslüman tüccarlar için de mescit yaptırılmıştır. Şehirlerin mahalle yapısında ortasında bir merkez mahalle ve onun etrafında diğer mahalleler olacak şekilde bir yerleşim planı uygulanmıştır. Merkez mahallenin karma ya da kozmopolit yapısından farklı olarak merkezin etrafında sözkonusu gayrimüslim topluluklarca oluşturulan mahalleler yer almaktaydı.[80]

[79] Karakök, a.g.m., s.117-119.
[80] Karakök, a.g.m., s.178.

3. SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAYRİMÜSLİM HALKA KARŞI UYGULADIĞI DİNİ POLİTİKA

3.1. Sultanların Gerçekleşen Evlilikler Çerçevesinde Gayrimüslimlere Karşı İzlediği Siyaset

Selçuklu Devleti ile Bizans arasında ilişkiler Anadolu coğrafyasında XII. ve XIII. Yüzyıllar arasında yoğun olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle Selçuklu Devleti'nde yaşanan taht kavgaları sebebiyle İstanbul, şehzadelerin sığınma amacıyla konakladığı uğrak yeri olmuştur. Fakat Sultanlar İstanbul'a sadece sığınma amacıyla gitmemişler siyasi sebeplerden dolayı da gittikleri olmuştur. Bu duruma Selçuklu sultanlarının gayrimüslim kadınlarla siyasi amaçlı evliliklerinden dolayı akrabalık ilişkisi de eklenince daha da artmıştır.

Bu duruma müteakiben Selçuklu haremine baktığımızda ise Rum kökenli kadınların daha baskın olduğunu görmekteyiz. Bu Rum kökenli kadınların Hıristiyan akrabaları da vardı. Sultanların gayrimüslim zevcelerine gösterdiği dini hoşgörü sayesinde Selçuklu sarayında, bu Hıristiyan kadınlara dini vecibelerini rahatça yerine getirmeleri için şapel, papaz, rahipler, ikonalar bulunmaktaydı. Yani Hıristiyan kişinin ihtiyaç duyduğu her şey elinin altında mevcut idi. Hatta I. Alaeddin Keykubat Konya kalesinde buluna Eflatun Mescidini[81] Hıristiyanlar için ayırtmış, mescide çevirmemiştir.[82]

Sultanlar gayrimüslim unsurlara karşı yabancı değildi. Onlar ile Bizans'ın başkenti İstanbul'a sık sık gitmeleri sebebi ile bu gayrimüslim Hıristiyanlar ile devamlı iletişim içindeydi. Bu sebepten dolayı Sultanlar Hıristiyanlık dinine karşı yabancı değillerdir. Ayrıca siyasi çıkarlar uğruna devletlerarası siyasi ilişkileri güçlendirmek

---

[81] Eskiden Bizans kilisesi olan Eflatun Meclisi, Alaeddin Tepesi denilen höyüğün üstünde ve Konya'ya hakim olan bir yerde, camiinin güney tarafında, kıble duvarının az uzağında bulunmaktaydı. Şu an böyle bir yapının olduğunu belli edecek iz yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Semavi Eyice, Konya' nın Alaeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine ait Bir Eser: ''Eflatun Mescit", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S:4, Şubat 1971, s.274.

[82] Shukurov, a.g.m., s.107.

maksadıyla gerçekleştirilen evlilikler sayesinde Sultanlar Hıristiyan dinine karşı yabancı kalmamışlardır. Bu nedenle Selçuklu Devleti sarayına girdiğimizde Hıristiyan etkisi hissedilmektedir.[83] Yapılan bu evlilikler hükümdarların gayrimüslim unsurlara hoşgörülü davranmasında etkili olmuştur. Bu hoşgörüyü en çok dinsel alanda göstermiş olup hükümdarların evlendikleri gayrimüslim kadınların dini inanışlarına karışmamışlar ve herhangi bir dine karşı baskı uygulamamışlar, aksine ibadetlerini rahatça gerçekleştirebilecek uygun ortamı sağlamışlardır. II. Gıyasettin Keyhüsrev'in evlendiği Gürcü prensesine karşı sergilemiş olduğu müsamaha bu duruma örnek teşkil etmektedir. Sultan Gürcü Prensesinin saraya gelirken kendi papazı ve mukaddes eşyaları ile birlikte gelebileceğini söylemiştir. Yine aynı dönemde Erzurum, Erzincan ve Sivas'ta gayrimüslim unsurların fazlaca nüfuslarının olduğu yerlerde içkili domuz etli dinsel ayinler dahi yapılmıştır. Bu duruma karşı gelenler olsa dahi bu tür ayinlerin yasaklanmayacağı dile getirilmiştir. Selçuklu hükümdarları sadece dinsel yönden hoşgörü göstermemişler, her alanda bu anlayışı devam ettirmişlerdir. Bu durumdan oldukça memnun kalan gayrimüslim tebaa Selçuklu hâkimiyetine kolayca geçmiştir. Özellikle Antakya tekfurunun oğlu şehri kendi isteği ile I. Süleymanşah'a teslim etmiştir. Şehrin Sultanın eline geçmesiyle birlikte askerlerine halka karşı iyi davranmasını, evlerine, mallarına zarar vermemelerini emretmiştir. Hatta Süleymanşah gayrimüslim tebaanın özgürlüklerini kısıtlamamış toprak vererek toprağı işlemesini sağlamıştır. Sultanların bu adil ve güzel yönetiminden dolayı gayrimüslimlerin devlete olan bağlılıkları artarak devletin birliği ve bütünlüğü sağlanmıştır.[84] Aynı şekilde Selçuklu hükümdarları sürgün edilmeleri sebebiyle yahut misafir olarak uzunca bir süre Bizans topraklarında kalmışlardır. Sultanların oradaki yaşam şekilleri bazı yazarların dikkatinden kaçmamıştır. Öyle ki, sultanların Bizans'tan Anadolu'ya döndüklerinde gayrimüslim halka karşı hoşgörülü bir şekilde yaklaşımları, sultanların Hıristiyanlık dinine temayül gösterdiklerine ve hatta onların bu inancı benimseyip vaftiz edildiğine kadar gidebilecek iddialarda bulunmalarına yol açmıştır.[85] Bazı yabancı menşeli araştırma eserlerinde dile getirilen bu görüşün ilgili yazarların durumu yanlış yorumlamalarının bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, sultanların bu dine geçtikleri

[83] Kara, a.g.e., s.165.
[84] Kara, a.g.e., s.565-571.
[85] İbrahim Çiftçioğlu, Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri, *Journal Of Word Turks,* V:5, N:1, 2013, S.20.

yani Hıristiyan oldukları ve hatta çocuklarını sünnet yerine vaftiz ettirdiklerine dair kaydettikleri ifadeler büyük bir yanılgıdan ibarettir. Selçuklu Devleti'ni konu alan hiçbir yerli ya da yabancı ana kaynakda bu durumu teyit edecek bir bilgi yer almamaktadır. Hatta Selçuklu Devleti'ni anlatan kaynak eserlerden biri olan İbn-i Bibi'de yer alan bilgiye göre I. Gıyasettin Keyhüsrev Bizans topraklarında sürgünde iken imparatorun huzurunda Frenk Beyi ile girdiği düelloyu kazanması üzerine Frenk'in bunu kabullenmeyerek onunla kavgaya girişmesi üzerine Gıyasettin'in bu esnada söyledikleri sözler sultanın milli bilincini ortaya koyması açısından mühimdir:

> *''Siz Melik biliyorsunuz ki Kılıç Arslan'ın oğlu olan ben, Melikşah'ın ve Alp Arslan'ın soyundanım. Doğudan batıya kadar her yerde oturan insanlarında bildikleri gibi atalarım ve dedelerim, dünyanın en mamur ülkelerini kılıçlarıyla fethetmişler, asillerin boynuna fetih halkası geçirmişlerdir. Senin ataların her zaman onların hazinelerine vergiler, haraçlar ve mallar göndermişlerdir…''*[86]

Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev'in kavga sonrasında Frenk beyine söylemleri, sultanların Bizans sarayında uzunca bir süre kalmaları yahut giderek onlara benzemeleri gibi ifadeleri boşa çıkarmıştır. Onun bu sözleri milli şuurunu koruduğunun göstergesi, hangi millete ve ırka ait olduğunu bir nevi dile getirmesi de tüm söylentilere karşı verilen bir cevaptır. Selçuklu hükümdarları Hıristiyan kentlerde ne kadar zaman geçirirse geçirsinler ya da Hıristiyan halka karşı ne kadar geniş hoşgörü içinde olurlarsa olsunlar milli kimliklerini ve değerlerini asla unutmamışlardır.

Sultanlar sınırlarında komşu olan Bizans İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlar ile ya da Anadolu'da yer alan gayrimüslimler ile yakından ilişki içine girerek akrabalık bağı kurmuşlardır. Şüphesi bu durum sultanların gayrimüslimlere son derece hoşgörülü davranmasına da etki etmiştir. Bu sebeplerden dolayı Selçuklu sarayına adım attığımızda Hıristiyan inancına ait izler görülmektedir. Fakat her ne kadar yakından ilişki içine girse de ya da gayrimüslim tebaya karşı son derece toleranslı da olsa

[86] İbn-i Bibi, **a.g.e.,** s.71.

Hıristiyanlık dinine karşı herhangi bir eğilim göstermemişlerdir.[87] Sultanların bu denli hoşgörülü olması bir devlet politikası haline gelerek devlet yüzyıllar boyunca otoritesini bu sayede sağlamıştır. Yani bir nevi Bizans İmparatorluğunun yapamadığını Selçuklu Devleti gerçekleştirmiş ve saltanatının kalıcı hale gelmesini sağlamıştır.

Hükümdarların gayrimüslim eşlerine baktığımızda Ermeni, Gürcü, Rum kadınları olduğunu görmekle birlikte Fransız bir kadın da göze çarpmaktadır. Sadece Selçuklu sultanları gayrimüslimlerle evlenmemiştir. Anadolu'ya gelen Meliklerden Melik Ahmet Gazi'ye Ankara valisi Hıristiyan bir kızı esir olarak verdiğinde Melik Ahmet bu esiri İslamiyet'i kabul etmediğini bildiği halde evlenmiştir. Selçuklu hükümdarları siyasi sebeplerle ve akrabalık kurmaları sebebiyle bir ayakları devamlı İstanbul'da olmuştur. Bu durum sultanların Hıristiyanlığa sevgi ya da sempati duymalarına neden olduysa da durum bundan öteye gitmemiştir. Sultanlar her ne kadar gayrimüslim unsurlar ile hayatlarını birleştirmiş olsa da Müslümanlığa geçmeleri konusunda herhangi bir dayatmada bulunmamışlardır. Bu duruma en güzel örnek Sultan II. Gıyasettin'in Gürcü Prensesi ile evlendiği esnada gösterdiği hoşgörüdür.[88] Sultanların bu hoşgörüsü sayesinde gayrimüslimlerin Selçuklu Devleti'ni tercih etmesini sağlamıştır. Nitekim Antakya, Malatya gibi şehirlerin alınmasında bölge halkının istekli olması yani Bizans yönetimine karşı Selçuklu yönetimini tercih etmesi etkili olmuştur.[89] Antakya halkının çevresindeki diğer komşu yönetimleri tercih etmeyip Selçuklu hükümdarlarını istemeleri uygulanan adalet ve hoşgörünün açık bir göstergesidir. Yine aynı şekilde Antakya'yı alan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın ibadetlerini yapmaları için Hıristiyanlara kilise inşa etme izni vermesi bu hoşgörü siyasetinin en güzel örneklerindendir.[90]

Bir çok kaynakta Büyük Selçuklu Devleti'nin fethettiği coğrafyadaki halka karşı iyi davrandığını, aynı tutumun Anadolu Selçuklusu'nda da devam ettiği ifadesi kaydedilmiştir. Büyük Selçuklu sultanlarından Melikşah (1072-1092)'ın

[87] İlhan Türkmen, Selçukluların Gayri-Türk Unsurlara Uyguladığı Hoşgörü ve Adalet Politikası, *Türk Ermeni Külliyatı,* C:3, s.142.
[88] Kara, a.g.e., s.565-570.
[89] Ebu'l-Farac, a.g.e., s.345.
[90] Kemaloğlu, a.g.m., s.173.

gayrimüslimleri sevdiğini ve bu sebepten dolayı hoşgörülü olduğunu kaydeden yazarlar, Anadolu Selçuklu hükümdari I. İzzettin Mesut ve oğlu olan II. Kılıç Arslan'ın gayrimüslimleri sevmediklerini sadece bulundukları yeri fethetmek için hoşgörülü davrandıklarını da kaydetmiştir. Ancak sultanlar ister bu unsurları sevsinler ister sevmesinler aralarındaki ilişkiler daima iyi olmuştur. Gayrimüslim halk Selçuklu yönetimi altında yaşamaktan hoşnut olup gerektiğinde de tercihlerini bu yönde kullanmışlardır.[91]

Urfalı Mateos'un eserinde Selçuklu sultanı ile ilgili şu cümlesi hükümdarların halkın gözündeki durumunu özetler niteliktedir;

> *''Sultanın yüreği, Hristiyanlara karşı şefkatle dolu idi. O, geçtiği memleketlerin halkına bir baba gözü ile bakıyordu. O, böylelikle hiç muharebe yapmadan birçok eyalet ve şehirlere hâkim oldu.''*[92]

Bizans'ın baskısından bunalan gayrimüslim halk Selçuklu Devleti'ni kurtarıcı olarak nitelendirerek sultanlara karşı yoğun sempati beslemişler ve onların vefatlarından derin üzüntü duymuşlardır. Zira Selçuklu Devleti'ne karşı kin besleyen devletler ittifak oluşturup Selçukluyu ortadan kaldırmayı Ermenilerin Kralına teklif etmişlerdir. Ancak bu çabaları sonuçsuz kalmıştır.[93]

Sultan II. Kılıç Arslan, Malatya Patriği ve tarihçi Mihael ile dostluk ilişkileri kurmuştur. Onu Malatya şehrinde makamına davet ederek felsefeci Kemaleddin Kamyar ile dini ve felsefi konular üzerine muhabbet etmiştir. Malatya'ya gittiğinde de Barsuma'da ikamet eden patriği huzuruna davet etmiştir. Daha sonra huzuruna gelen patriğin bir elinde haç diğer elinde İncil ile ilahiler söyleyerek huzuruna çıkmasına ses etmemiştir. Aynı zamanda elini öptürmeyerek bu durumdan oldukça memnun olmuştur. Kılıç Arslan'ın gayrimüslimlere karşı bu denli hoşgörülü davranışı din adamlarını rakibi Nureddin Mahmut'a sultanın gerçek bir Müslüman olmadığını düşünmeye sevkettirmiştir. Yine Selçuklu Devleti'ne en parlak dönemlerinden birini yaşatan I. Alaeddin Keykubat da âlîm ve dindar bir Sultan'dır.

---

[91] Turan, a.g.e., s.193.
[92] Urfalı Mateos' un Vakayinamesi ve Papaz Grigor' un Zeyli, s.171.
[93] Kara**,** a.g.e., s.573.

Sefere çıkmadan önce dua eder, türbe ziyaretinde bulunurdu. Sultan Yassı Çemen savaşını kazanınca zafer nidalarıyla Kayseri şehrine yönelmiştir. Bu sırada Müslümanlar din adamları ile sultanı karşılamaya çıkınca Hıristiyanlar da karşılamaya çıkmışlardır. Çıkamayan geride kalan Hıristiyanlarsa yüksek bir yere çıkarak olaya dahil olmuşlardır. Onların yüksek bir yere çıktığını gören sultan orada bulunan Hıristiyan halkın yanına gitmiş ve onların çan çalıp ilahi söylemelerine ses etmemiştir.[94]

Bizans kaynakları, II. Gıyasettin Keyhüsrev'in patrik Arsinios ile yakınlığını ve II. Kılıç Arslan'ın gayrimüslimlere karşı hoşgörüsünü yanlış bir şekilde değerlendirerek bu Sultanların gizliden Hıristiyan olabileceklerini kaydetmiştir. Yine aynı şekilde Shukurov, *"Harem Hıristiyanlığı: Selçuklu Şehzadelerinde Bizans Kimliği"* başlıklı makalesinde anneleri Hıristiyan olan Selçuklu şehzadelerinin vaftiz edildiğini ve bunların ikili kimliğe sahip olduklarını ifade ederek söz konusu şehzadelerin sultan olduklarında hem Müslüman hem de Hıristiyan kimliğini sürdürebilecekleri iddiasında bulunmuştur.[95] Ancak bu ve benzeri görüşler iddiadan öteye geçememiştir. Nitekim Selçuklu tarihi üzerine sayısız çalışmaları olan Osman Turan bu benzeri iddiaları kesinlikle kabul etmemiştir. Turan'a göre bu görüşleri ileri sürenler sultanların bu denli hoşgörülü tutumunu kendileri için izahı olmayan ve anlaşılamaz bir müsamaha olarak gördüklerinden yanlış yorumlamışlardır. Bırakınız ikili inanç sürdürmeyi, Selçuklu hükümdarlarının Hıristiyanlığa karşı bir eğilim içine girdiğinin dahi söylenmesi güçtür. Çünkü Selçuklu sultanları iyi bir dini eğitim ve İslam kültürüyle yetişmiş hükümdarlardı. Bunun neticesi olarak da fethettikleri coğrafyayı derhal İslamlaştırma yoluna giderek, camiler, medreseler inşa ederek İslam kültürünü yaymaya çalışmışlardır.[96]

Sultanların bu denli hoşgörülü olması bir devlet politikası haline gelmiş olup devlet yüzyıllar boyunca otoritesini bu sayede sağlamıştır. Yani bir nevi Bizans İmparatorluğu'nun yapamadığını Selçuklu Devleti gerçekleştirmiş ve gayrimüslim tebaa ile ilişkilerin daha sağlıklı olmasına imkan sağlamıştır.

---

[94] Turan, (1996a), s.146-151.
[95] Shukurov, a.g.m., s.114-115.
[96] *Turan,* (1996a), s.151-153.

3.1.1. Selçukluların Gayrimüslim Toplumlara Karşı Uyguladığı Hoşgörü Siyasetinin Temelleri

İslamiyet ile tanışan Selçuklular dünya medeniyetine gerek müsamaha gerekse saygı hususunda önemli katkılarda bulunmuşlardır. Selçuklular kadar bu konularda ivme kazanan bu değerleri gözeten millet daha dünya tarihinde pek rastlanmamıştır. Bu durumun nedenlerine baktığımızda Türklerin yapısı ve İslam hukukunun getirmiş olduğu özelliklerdir. İslamiyet'in tüm insanlığa seslenişini Türkler kendi kültürel unsurları ile harmanlayarak cihanşümul bir anlayış getirmişlerdir. Kendilerine özgü bu anlayışı farklı milletlere uygulamış olup bunu devletin siyaseti haline dönüştürmüşlerdir. Selçuklular yani Türklerin hakim olduğu coğrafyaya baktığımızda önemli ticaret yollarının geçiş güzergahında yer almaktadır. Bundan ötürü Selçuklular birçok farklı dine mensup tüccarla, din adamlarıyla yakından ilişki içinde olmuştur. İslamiyet dışında Musevilik, Budizm ve Maniheizm gibi farklı inançları da benimseyenler olmuştur. Fakat İslamiyet dışında milletçe hiçbir dini inancı kabul etmemişlerdir. Bunun yanında din için birbirleriyle savaşmamışlardır. Sadece tek egemen güç olmak için çabalamışlardır ki bu da Türklerin savaşçı ve konar-göçer bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yapının Türklere getirdiği diğer bir unsur ise Türklerin İslamiyet'ten önce Gök-Tanrı inancına sahip olmalarıdır. Gök-Tanrı inancı onlar için evrenseldi. Yani kendilerini tüm insanlığın koruyucusu olarak görmekteydiler.[97] Bundan dolayı Türk hükümdarı tebaasına karşı adil, yardımsever, zalimin karşısında ve mazlumun yanında olmayı bir görev edinmiştir. Bu nedenle Türklerin hükmü altında yaşayan toplumlar inançlarını, geleneklerini rahat bir şekilde yaşama imkânına sahip olmuşlardır. Dolayısı ile Türk coğrafyası, baskı ve zulüm altında yaşayan toplumların bir nevi sığınma yeri olmuştur. [98]

[97] Türkmen, a.g.m., s.131-133.
[98] Fatma İnce, Malatya Örneğinden Hareketle Bizans Yönetiminin Hristiyan Tebaası Üzerindeki Dini Baskısının Anadolu'nun Türkleşmesindeki Rolü, *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu Kent, Kültür ve Kimlik,* C:1, Haz. Selcan Koçaslan, Ankara 2017,s.431.

Bu durum yüzyıllar boyu süregeldiği için hoşgörü ve adil bir siyaset onların yaşam şekli olmuştur. İslamiyet'in prensipleri kültürel yapıları ile örtüştüğünden hoşgörü siyasetinin temelini teşkil etmiştir.[99]

Gayrimüslimlerin Selçuklular ile ilişkileri, Selçukluların İslamiyet'i kabul etmesi ve daha sonrasında Anadolu'yu fethetmeleriyle birlikte bir ivme kazanmıştır. Çünkü sultanlar İslam dininin insanlara vermiş olduğu değeri halkına uygulamaya özen göstermiştir. Selçuklular Anadolu' ya girdiklerinde, hiç kimsenin canına malına zarar vermemiş ve dinine karışmamıştır. Selçuklular ilk olarak Süryani toplumu ile ilişki içinde olmuştur. Çünkü Süryani ve Ermenilere Bizans İmparatorluğu baskı uygulamaktaydı. Bu nedenden dolayı Bizans' a yönetimine karşı Selçukluları tercih etmişlerdir. Süryani Mihail'in Türkler hakkında ki düşüncesi de bu durumu desteklemektedir: 'Türkler, şerir ve rafizi Rumların aksine, kimsenin dinine inancına karışmıyor, onlar hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlar.'' Bu hoşgörülü siyaset hem Büyük Selçuklu hem de Anadolu Selçukluları zamanında da aynı şekilde devam ettiği bilinmektedir. Selçuklular Anadolu'ya geldiğinde (XI.yy.) Bizans ağır vergiler ve mezhep kavgaları ile halkına karşı kötü bir siyaset izlemekteydi. Bu nedenle Türklerin gelişi onlar için sevinç kaynağı olmuştur. Çünkü Bizans'ın zıttı bir siyaset güttüklerinden dolayı milletler rahat bir yaşama kavuşmuşlardır. Buna birkaç örnek verecek olursak eğer; Ermeni kaynaklarından yer alan bilgiye göre Melik Şah Hıristiyan halka sevgi ve şefkatle yaklaştığını ve onun kiliseleri, manastırları vergiden muaf tuttuğunu belirtmiştir. Aynı şekilde bir diğer Selçuklu sultanında serf olarak çalışan gayrimüslimlere toprak vererek onları toprak sahiplerinden kurtarmıştır. Bunların haricinde I. Haçlı Seferi sonucunda Anadolu Selçuklu Devleti başkentini kaybetmiş ve Hıristiyan dünyası ile savaşmak zorunda kalmıştır. Fakat bu durumda bile Selçuklu Sultanları tebaasında yer Hıristiyanlara dokunmamış olup hoşgörü siyasetinden vazgeçmemiştir.[100]Tüm bunların yanında sultanlar gayrimüslimlerle dini ve felsefi tartışmalara girmekten de kaçınmamış hatta bu tür tartışmaları dinlemekten hoşlandıkları için bu tür sohbetlere zemin dahi oluşturmuşlardır. Bir diğer yandan gayrimüslimler Selçuklu hâkimiyetinde mesleklerini aynı şekilde devam ettirmişlerdir. Selçuklu sultanı Alaeddin

[99] Türkmen**,** a.g.m., s.131-135.
[100] Ersan, a.g.m., s.152.

Keykubat'ın tedavisi için Yahudi hekim hazır olarak sarayda bulunuyordu. Bunların dışında Anadolu hemen hemen her devletin ticaret için geldiği uğrak noktası olduğu için can ve mal güvenliği konusunda da titizlikle davranılmıştır. Selçuklu sultanlarının gayrimüslimlerle ilişkileri halk ile sınırlı kalmamış resmi şekilde de devam etmiştir.

Bu duruma örnek olarak Selçuklu sultanının yardımını sağlamak amacıyla Bizans İmparatoru Mihail Paleologos (1259-1282)'un Konya'ya gelmesini ve Konya Piskoposunun da bu konuda arabuluculuk yapmasını verebiliriz. Manastırlar sıklıkla ziyaret edilen yerler haline gelmiştir.[101] Özellikle Konya ve Manisa'da yer alan manastırlar bu duruma örnek verilebilir. Bu manastırlara birçok yerden ziyaretçi geldiği hatta Selçuklu sultanlarının dahi ziyaret ederek bağış yaptıkları bilinmektedir. Buraya kadar edindiğimiz bilgilere göre Selçuklu sultanları gayrimüslimler ile güzel bir iletişimde içinde olduğunu görmekteyiz. Bizans'ın kendi dindaşları olmasına rağmen böyle bir ilişki içinde olduğu gözlemlenemezken farklı dini değerlere sahip Selçuklular ile olan ilişkisi hoşgörü açısından oldukça ilgi çekicidir. Bu müsamahayı hemen hemen her konuda Selçuklular sağlamışlardır. Ancak Selçuklu sultanları gayrimüslimlerin dinlerine karşı herhangi bir eğilim göstermemişlerdir. Her ne kadar Selçuklu sarayına özellikle haremine girildiğinde Hıristiyan etkisi hissedilse de bunun sebebi gayet açıktır. Bu duruma sebebiyet verecek unsur sultanların farklı etnik kökenden gayrimüslim kadınlarla olan izdivaçlarıdır. Bu izdivaçlar Selçuklu sultanlarının hoşgörü siyasetine etkisi muhakkak olmuştur.

Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev İstanbul'da sürgün hayatı yaşadığı esnada kendisini himaye eden Rum soylusu Manuel Mavrozomes'un kızı ile evlenmiştir. Sultan I. Gıyasettin'in annesinin de Hıristiyan olduğu bilinmektedir. Kurulan bu akrabalık bağı sonrasında Mavrozomes'in üç oğlunun da Müslüman olduğu ve Selçuklu Devleti'nde görev aldıkları ifade edilmektedir. Bu kişilerin Vezir Karatay, Emir Karasungur ve Kemaleddin Karakaş olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde Gürcü Kraliçesi Rosudan da kızını II. Gıyasettin Keyhüsrev'e vermiştir. II. İzzettin Keykavus'un annesinin de Berdüliye isminde Hıristiyan kökenli bir kadın olduğu

[101] Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler,* (Çev. İ.B. Barlas), İlgi Yayınevi, İzmir 2008, s.34-37.

bilinmektedir. Tüm bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Selçuklu hareminde çok sayıda Hıristiyan kadın yer almaktaydı. Sultanların arada bir İstanbul'a gitmek durumunda olmaları ve gayrimüslim kadınlar ile olan evlilikleri doğal olarak sultanların bu unsurlara karşı müsamahalı olmasına etki etmiştir. Bu yönüyle söz konusu evliliklerin ilgili toplumla var olan ilişkileri daha da geliştirmek, siyaseten gücüne güç katmak ve olası tehlikeleri önlemek amacıyla da gerçekleştirildiği söylenebilir.

3.2. Gayrimüslimlerle Yapılan Evliliklerin Etkileri

3.2.1. Devletlerarası İlişkilere Etkileri

Genel hatları itibariyle Selçuklu sultanlarının gayrimüslim kadınlar ile izdivaçları sultanların Haçlılar karşısında daha güçlü olmalarını ve haliyle rahat bir tavır sergilemelerine zemin hazırlamakla birlikte, Bizans-Haçlı birlikteliği Selçuklu sultanlarının kaygı duymasına neden olmuştur. Nitekim sultan II. Kılıçarslan'ın İstanbul ziyareti de böyle bir nedenden dolayı gerçekleşmiştir. II. Kılıçarslan Bizans'a karşı Alman İmparatorunun kızıyla evlenmek isteğini dile getirerek Bizans'ın Selçukluya karşı Anadolu'daki beylerin kışkırtmasının önüne geçmiştir. Böylelikle Selçuklu sultanları düşmanları ile birebir ilgilenmeyi sağlamıştır. Her ne kadar bu evlilik gerçekleşmemiş olsa bu ikili yani Selçuklu-Haçlı birlikteliği Bizans'ı huzursuz etmeye yetmiştir. Yine aynı şekilde Kösedağ Savaşı hemen öncesinde Latin İmparatotu Baudouin'in İznik Rumlarına karşı II.Gıyasettin' e ittifak teklifinde bulunmuştur. Selçuklu sultanı bu teklifi imparatorun yeğeni ile evlenmek koşulu ile kabul etmesi Bizans'ı oldukça rahatsız etmiştir. Bir diğer örnek ise I.Gıyasettin' in kardeşi Rüknettin Süleymanşah ile taht kavgası nedeniyle İstanbul'a gitmesidir. Burada Mavrozomes' e sığınarak İstanbul'a yakın bir adaya kalmak için gitmiştir. Bununla da kalmayıp Selçuklu sultanı Manuel Mavrozomes'in kızıyla da evlenmiştir. Bu izdivaç her iki taraf açısından siyasi amaçlı olduğu aşikardır. Çünkü Selçuklu sultanı Rumlar ile ilişkilerinde güçlü bir ittifak kazanmıştı. Mavrozomes'de soy olarak Kommenos hanedanına akraba olması nedeniyle Bizans tahtına geçmek istiyordu. Bu nedenle Gıyasettin ile akrabalık kurmak onunda işine geliyordu.

Böylelikle Mavrozomes sultandan Phrygia bölgesinin yönetimini isteyerek düşmanlarına karşı üstünlük kurmayı planlıyordu. Daha sonra Selçuklu sultanı I.Gıyasettin, Mavrozomes' e Denizli, Honas ve Menderes bölgelerinin de yönetimini vererek burada uç beylikleri kurmuştur. Kayınpederinin Batı Anadolu bölgesini iyi tanıdığını ve burayı İznik Bizans İmparatorluğu'na karşı başarı ile savunacağını düşünüyordu. Sultan, oğullarını melik sıfatıyla ancak merkeze bağlı bir vali gibi Malatya ve Tokat taraflarına göndermiştir. Sultanın amacı Bizans 'ı Selçuklu Devleti'ne bağlı bir devlet haine getirmekti. Mavrozomes'in siyasi olarak çıkarı ise İznik tahtını ele geçirmekti. Sonuç olarak gerçekleşen bu izdivaç her iki tarafında siyasi çıkarlarını desteklemekteydi. Selçuklu sultanı kayınpederinin Bizans üzerindeki planlarını kullanarak devletin uç sınırlarını güçlendirmek ve Bizans'tan gelecek tehlikeleri önlemekti. Ancak bu ilişkiler sadece bunlarla sınırlı kalmamış Selçuklu sultanı I.Gıyasettin vefat ettikten sonra Mavrozomes Müslüman olmuş[102], Selçuklu Devleti'ne hizmette bulunmuş ve görevler almıştır.[103]

Sınırları genişletmek, fetih hareketlerine zemin hazırlamak amacıyla gayrimüslim kadınlarla yapılan evlilikler nitekim amacına da ulaşmaktaydı. Selçuklu Devleti'nin en zirve dönemlerinden biri olan Alaeddin Keykubat döneminde de siyasi bir evlilik göze çarpmaktadır. Sultan Alaeddin 1221 senesinde Alanya'yı kuşatmıştır.[104]

Alanya kalesinin sağlam surlarla çevrili olması kalenin o güne kadar hiçbir Selçuklu hükümdarı tarafından kuşatılmamasına neden olmuştur. Buna karşın sultan Alaeddin bu kalenin fethini kafasına koymuştu ki rüyasında bile kaleyi fethettiğini görmüştür. Tam bu rüyanın arkasına Selçuklu emirlerinden Ertokuş yanına gelerek kale hâkiminin birkaç şartı olduğunu söyleyerek kale hâkiminin teslim olduğunu müjdelemiştir.[105] Alanya kalesi hâkimi Kyr Vart burayı teslim etme şartı olarak kızını sultana vermek, akrabalık tesis etmek istemiştir. Teklifi kabul eden Selçuklu sultanı Alanya'yı kolay bir şekilde topraklarına katarak sınırları genişletmiştir.[106]

---

[102] F.W. Hasluck, *Chiristianity and Islam Under The Sultans*, C:1, Oxford 1929,s.56.
[103] Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları,* Çizgi Kitapevi, İstanbul 2018, s.49-66.
[104] İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya(Alaiye),* Nşr. M.Ali Kemaloğlu, İstanbul 1946, s.68-70.
[105] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiud-Düvel (Selçuklular Tarihi II),* Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s.61.
[106] Konyalı, a.g.e., s.68-70.

Alaeddin Keykubat bu kaleyi ilk fetheden Selçuklu sultanı olduğu için kendi adından esinlenerek ‘’Alaiye’’ ismini vermiştir.[107]

Kale hâkimi kızı Mahperi hatun daha sonra Müslüman olmuştur. Alaeddin Keykubat vefat ettikten sonra Kyr Vart, Selçuklu Devleti’ndeki taht mücadeleleri nedeniyle Hıristiyanların çoğunlukta olduğu Sille-Hatunsaray taraflarına göç etmiştir. Kyr Vart’ ın oğulları Selçuklu Devleti’nde siyasetinde aktif rol oynamış olup Moğollara karşı mücadele de etmişlerdir. Görüldüğü üzere bu siyasi amaçlı evlilikler Selçuklu Devleti’nin sınırlarını genişletmekle kalmamış daha sonra devletin çıkarları doğrultusunda fayda sağlamıştır. [108]

Gerçekleşen bu evliliklerin devletlerarasında siyasi olarak etkilerinin yanında sosyo-kültürel etkileri de önemlidir. Selçuklu sultanları siyasi nedenlerden dolayı İstanbul’a sık sık gitmek durumunda kalmışlardır. Dönemin imparatorları tarafından ilgiyle karşılanan sultanlar şatafatlı yemeklerle, eğlencelerle karşılanmıştır. Buna en güzel örnek Manauel Konnenos’un misafir ettiği, üç ay kadar uzunca bir süre kalan II.Kılıçarslan örneğidir. Konnenos sultanı imparatorluğa yakışır şekilde ağırlamıştır. Bu ziyaretten oldukça memnun olan sultan Bizans kültürünü de yakinen tanıma fırsatı bulmuştur. Taht kavgası nedeniyle İstanbul’a giden ve dokuz yıl kalan I.Gıyasettin, III.Aleksios Angelos tarafından dostça bir şekilde karşılanmıştır.

II. Gıyasettin’in vefat etmesiyle Moğollar Anadolu’yu istila etmeye başlamışlardı. Babasından sonra tahta çıkan Selçuklu sultanı II. İzzettin Keykavus Hıristiyan annesi olan Berdüliye hatunu da alarak İstanbul’a giderek Bizans’a sığınmışlardır. Sultan İzzettin, İmparator VIII. Mihail Palaiologos ile daha evvel kurduğu ilişkilere güvenerek böyle bir harekete kalkışmıştı. Bizans İmparatoru Mihail sultana hürmet göstermiş, saygıda kusur etmeyerek İmparatorluğun tüm imkânlarını tesis etmişti.[109] Bu ikili arasında ki daha evvel ki ilişkilere değinecek olursak, Bizans İmparatoru Mihail, İznik idaresini bırakarak Selçuklulara kaçmıştı. Bunun sebebini Bizans kaynakları Mihail’in imparatorun korkusundan dolayı hayatından endişe duymasına

[107] Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, a.g.e., s.61.
[108] Hacıgökmen, a.g.e.,s. 84.
[109] Georges Pachymeres, *Bizans Gözüyle Türkler,* (İ.B.Barlas Çev.), İlgi Yayınevi, İzmir 2008, s.34-37.

sebebiyet verdiği için böyle bir harekette bulunduğunu kaydeder. Selçuklu ülkesine kaçan Mihail'i II. İzzettin Keykavus coşkuyla karşılamıştır. Ancak Moğol tehlikesiyle uğraşan sultan misafiriyle yeterince ilgilenememiştir.[110]

Selçuklu Sultanı Moğol tehlikesinden dolayı Bizans'a sığında imparator Mihail sultanın güçlenmesinden endişe duymuştur. Selçuklu sultanını Enez kalesine hapsetmiştir. Sultan planlar yaparak buradan kaçmayı başarmıştır. Bu arada sultanın oğullarından biri burada alıkonulmuş ve Hıristiyan yapılmıştır. Adı da değiştirilerek Melik Konstantin yapılmıştır. Sultanın diğer emir ve adamları da zorla Hıristiyan olmaya mecbur edilmiştir. [111]

Görüldüğü üzere devletlerarasındaki ilişkiler sürekli devam etmiştir. Ancak Bizans İmparatorluğu'nun zorba ve zulüm siyaseti her dönemde canlılığının korumuştur. Biz bunu kendisine karşı güçlenmesini istemeyen Selçuklu sultanını hapse attırdığından ve adamlarını zoraki bir şekilde Hıristiyan yaptığından anlamaktayız. Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi hoşgörülü bir tutum içinde olmamış çıkarına göre hareket etmiştir.

Selçuklu sultanları hemen hemen her dönem de bu adilane hoşgörü tutumunu korumuştur. Bu tutuma sadece Anadolu Selçuklu döneminde değil Büyük Selçuklu Devleti zamanında da rastlamaktayız. Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah Hıristiyanların çıkarına binlerce adilane icraatta bulunmuş ve bu yaptıklarıyla Hıristiyanlar arasında tanınmıştır. [112]

3.2.2. Tebaa ile Olan İlişkilere Etkileri

Selçuklu sultanları Bizans İmparatorluğu'na sürgün, ziyaret vb. durumlarından dolayı gitmeleri daha sonra ülkelerine, memleketlerine geri döndüklerinde bu durumun doğal sonucu olarak gayrimüslim tebaaya müsamahalı davranmasına

---

[110] Yusuf Ayönü, *Bizans Selçuklu Münasebetleri(1116-1308),* (yayınlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, s.180-181.
[111] Faruk Sümer, *''Keykavus'',* TDVİA C:25, Ankara 2002, s.335-336.
[112] M. Felicite- H.D. Andreasyon, Gürcistan Tarihi: Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), (Haz. Erdoğan Merçil), TTK, Ankara 2003,s.308.

sebebiyet vermiştir. Bu duruma ek sultanların gayrimüslim kadınlarla evlilikleri sultanların bu şekilde hoşgörülü davranmasında etkili olmuştur.[113]

Orta Asya hâkimiyetleri zamanında da Türkler; Şamani, Budist, Maniheist, Musevi ve Müslüman topluluklarını nasıl birlik ve ahenk içerisinde yönetmişlerse yeni fethettikleri coğrafyada da farklı din ve mezhepteki tebaayı aynı şekilde huzur ve birlik içerisinde yönetmişlerdir.[114]

Selçuklular Anadolu'yu fetih etmeden önce bölgede hâkim olan Bizans, halkına ağır vergiler ile baskıcı bir yönetim uygulamıştır. Hatta bölgedeki Ermeni halkına baskı yaparak onları Ortodoks Hıristiyanlığına geçmeleri için zorlamıştır. Fakat Selçuklular bölgeye gelişi ile halk rahat bir nefes almıştır. Yüksek vergiler, baskı, zulüm, haraç gibi unsurlar son bulmuştur. Bölge halkı Selçuklu yönetimini hoşgörü ile kabul etmiştir.[115] Gayrimüslimlerin Selçuklu yönetimiyle kaynaşması kuşkusuz sultanların halka göstermiş olduğu müsamahadır. Türkler Hıristiyan coğrafyasını sadece askeri olarak fethedip ele geçirmemiş halkın sosyal, kültürel, dini adet ve geleneklerine saygı göstermiştir.[116] Bu yönüyle Selçuklu Sultanlarının hoşgörüsünden övgüyle bahsedilmiştir. Sultanlar hem Müslümanlığa hizmet etmiş; camii, medrese gibi ibadethaneler yaptırmış hem de gayrimüslimlere dinlerini istedikleri gibi yaşama olanağı tanımıştır.[117] Böylelikle Selçuklu sultanları Müslümanların desteğinin yanı sıra gayrimüslim tebaanın da saygı ve sevgisini kazanarak halkı memnun etmiştir. Selçuklular böylece bölgenin hakim gücü haline gelmiştir.[118] Özellikle bölgeye Selçukluların hâkim olması Ermenilerin yararına olmuştur. Çünkü Ermeniler Bizans'ın dini baskısından çok bunaldığından Selçukluların gelişini hoşnutlukla karşılamıştır. Ermenilerin bu tutumu Bizanslıların gözünden kaçmamış ve sadakatsizlikle suçlamıştır. Bu durum Selçukluların işine gelmiştir. Devlet ile halk arasında kuvvetli bir bağ olmayan Bizans' ı kolaylıkla

[113] Çiftçioğlu, a.g.m., s.19.
[114] Turan, (1996b), s.354.
[115] Kemaloğlu, a.g.m., s.169-170.
[116] Clauda Cahen, *Türkleri Anadolu'ya İlk Girişi (XI. yy. İlk Yarısı),* (Çev. Y.Yücel- B.Yediyıldız), TTK, Ankara 1992, s.1431.
[117] Clauda Cahen, a.g.e., s.206.
[118] Dimitri Korobeinikov, Doğunun ve Batının Sultanı: Müslüman ve Hıristiyan Kaynaklarında Selçuklu Hanedanlığına Dair Kavram ve Unvanlar, A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (Ed.), *Anadolu Selçukluları Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, (Çev. A Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s.69.

dağıtmıştır.[119] Bizans sadece Ermenilere farklı mezhepten dolayı baskı uygulamakla kalmamış diğer dini topluluk olan Süryanilere de aynı zorba siyaseti uygulamıştır. Hıristiyanların Kadıköy Konsili'nde almış oldukları kararları kabul etmeyen Süryaniler öldürülmüşlerdir. Bu baskıdan dolayı kaçan Süryaniler ise Antakya Kilisesine gelmiş olup buranın bağımsız bir kilise olmasını sağlamışlardır. Yani Roma ve Bizans'ın almış oldukları kararlara katılmayarak Hıristiyanlığı kendi düşüncelerine göre yorumlayıp kendilerine ait yeni bir mezhep oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Ermeni, Süryani ve Yakubilerin bağlı olmuş olduğu kiliseler bu şekilde ortaya çıkarak bağımsız kilise olarak varlığını sürdürmüştür.[120]

Selçuklu Hükümdarları Anadolu'nun hâkimiyetini ele geçirdikten sonra buradaki birliği sağlamak ve bölgeye kendi halkını rahatça iskân edebilmek amacıyla bölgede bulunan din adamları ile iletişim içinde olmuştur. Aynı zamanda İslamiyet' in sunmuş olduğu hoşgörü anlayışını yerli halka uygulamış olup bu durumu devletin hoşgörü politikası haline getirmiştir. Selçuklular ilk olarak bölgede Süryani halk ile iletişim içinde olmuşlardır. Özellikle Bizans' ın din konusunda baskı yapmasından bıkan Süryani ve Ermeni halkı Selçuklu yönetimine karşı gelmemişlerdir. Bu durumun farkında olan tarihçi Süryani Mihail' de dile getirmiştir. Selçuklu yönetimi altında ki farklı mezhepten farklı ırktan insanlar bir arada eşit bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.[121]

Selçuklu devleti göçebe bir yapıya sahip olduğundan Anadolu coğrafyasını iskân edebilmek için yerli halka, toprağını da işletebilmesi amacıyla da çiftçi halka ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenle bölgedeki Hıristiyan halkı iskân edip imara yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fakat tüm bunların yanı sıra Selçuklu yönetimi Hıristiyan halka zorba bir siyaset gütmemiş olup istedikleri zaman vatanlarına dönebilme imkânı da tanımıştır. Bu hoşgörü karşında bölgedeki Hıristiyan halk gitmek bir yana Bizans idaresindeki diğer köylüler de Selçuklu yönetimine girmişlerdir. [122]

---

[119] Gordlevski, a.g.e., s.308.
[120] Ocak, *a.g.e.,* s.295-296.
[121] İlhan Türkmen, Selçukluların Gayri- Türk Unsurlara Uyguladığı Hoşgörü ve Adalet Politikası, *Türk – Ermeni Külliyatı,* C:3, s. 129-130.
[122] Turan, (1996b), s.352-353.

Selçuklu Devleti'nde gayrimüslimler bir Müslümanın yararlandığı tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmıştır. Onlara karşı herhangi bir kısıtlayıcı kural getirilmemiş olup devlet sınırları içinde vergisini vererek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Diğer Müslüman ülkelere baktığımızda gayrimüslimlerin ayrı bir kıyafet yahut farklı dine mensup olduklarını belli edecek bir uygulama görülmüş olsa da Selçuklu Sultanları bu uygulamaya karşı çıkmış, böyle bir duruma müsamaha göstermemiştir. Bu durumdan oldukça memnun kalan gayrimüslimler Selçuklu ülkesini terk etmemiş ve sayıları giderek artmıştır. [123]

Sultanlar halkın her yönden özgürlüğüne saygı göstererek önem vermiş hiçbir konuda baskı uygulamamıştır. Bizans yönetiminin dini açıdan uygulamış olduğu baskıcı dini siyasetin tam tersi bir siyaset izleyen Selçuklu Devleti hiçbir zaman halkı İslam dinine geçmeleri için zorlamamıştır. Fakat iki yönetim arasında kıyaslama imkânı bulan gayrimüslim halk Selçuklu yönetiminden memnun olmak bir yana dönemin mutasavvıflarının da etkisi ile İslamiyet' e geçenler dahi olmuştur.[124]

Devlet halka vermiş olduğu topraklardan vergi almaktaydı. Müslüman olanlardan ''öşür'' Müslüman olmayan halktan ise ''haraç'' almaktaydı. Müslüman olmayan halk haracın yanında ''cizye'' vergisi de vermekteydi.

Selçuklu Devleti coğrafyasındaki gayrimüslim halka karşı hoşgörülü tutumu bu unsurların mali ve siyasi alanda güçlenmelerine olanak tanımıştır. Zira aynı dönemde tüccar olan gayrimüslimler ticaret yaptıkları tüccarın yanlış bir hareketini görünce Selçuklu Divanı'na şikâyet etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Selçuklu topraklarında yaşayan kimse ister Müslüman olsun ister olmasın şikâyet hakkına sahip olmuştur. Bunun yanında gayrimüslim halkın önemli mesleklerde çalışanları da vardır. Tıp, sarraflık ve bankerlik gibi işlerde çalışanların yanı sıra devletin hizmetinde çalışan gayrimüslim unsurlarda vardı. Selçuklu Sultanları gayrimüslimleri kişisel haklarını gözetmişlerdir. Ayrıca Sultanlar gayrimüslimlerin kendi yönetimlerden önceki kilise yönetimine karışmamış olup ibadetlerine aynı

[123] Alevnur, a.g.t., s. 61-65.
[124] Türkmen a.g.m., s.130.

şekilde devam etmişlerdir. Nitekim Selçuklu Sultanları kiliselere dahi giderek ziyarette bulunmuşlardır. Bizans'ın seneler süren baskı siyasetini çeken Yahudi, Ermeni, Gürcü, Süryani vs. toplumlar yaşamlarını sürdürürken iki farklı yönetim altında yaşayarak kıyaslama fırsatları da olmuştur.[125]

Selçuklu yönetimi gayrimüslimlerin dini yaşamlarına bu denli karışmazken ibadetleri ve ibadethaneleri eskisi kadar canlı değildi. Çünkü farklı bir toplumun içinde yaşadıkları için kültürlerini dinlerini yaşatamıyorlardı. İki farklı dine sahip toplumun birbiri içinde yaşam sürmesinden kaynaklanacak olan din değiştirme hadisesine de pek rastlanmamaktadır. Din değiştirme hadisesi daha çok evlilikler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. İslam hukukunun bu durumu yasakladığını Kuran-ı Kerim'in "Dinde zorlama yoktur." ayetinden anlamaktayız. Selçuklu Sultanları bu denli hoşgörü sahibi olup toplum içinde çıkan hadiseleri sulh yolu ile çözmeye çalışmıştır. Bu duruma bir örnek olarak, Miryakefalon Savaşı'nda Sultan barış teklifinde bulunmuş ancak imparator bu teklifi savaşın başında kabul etmediği için iki taraftan kayıplar çokça yaşanmıştır. Farklı bir örnek verecek olursak; Selçuklu Devleti Sultanı II. Gıyasettin (1192-1196) Konya'yı fethetmesinden hemen sonra bölgedeki halkın canına- malına dokunmamış hatta bu halkın isteklerini, ihtiyaçlarını karşılamış olup şehri bayındır hale getirmiştir. Yerli ve yabancı tüccarlara yardım ederek geçiş ücretlerinde, vergilerde kolaylık sağlamıştır. Sultanın bu tutumu halk tarafından takdir ve sevinçle karşılanmıştır.[126] Hiç kuşkusuz bu hoşgörü siyasetinde ki en büyük payı İslamiyet sağlamıştır. İslam dininin sağladığı hoşgörü ile birlikte Selçuklu Devleti farklı din mensubundaki gayrimüslim halkı bir arada tutmuştur. İslam dininin bu olgusu ile farklı din mensubu halk arasında eşitlik sağlanmış, bir Müslümanın yararlandığı haktan gayrimüslim de yararlanmıştır.[127]

3.3. Selçukluların Devlet Anlayışında Din ve Devlet Kavramı

Eski Türklerden itibaren din ve devlet olgusu iki ayrılmaz unsuru oluşturmuştur. Hükümdarların Tanrı tarafından görevlendirildiğine inanmışlar, onlara yapılan her

[125] Türkmen, a.g.m., s.129-132.
[126] Mustafa Demir, Tufan Turan, *Akademik İnceleme Dergisi*, C:2, S:1, Eylül 2014, s.195-197.
[127] Tekinoğlu, a.g.e., s.307.

türlü hareket Tanrıya karşı yapıldığı düşüncesinde olmuşlardır. Buna en güzel örneği ise Orhun Kitabeleri teşkil etmiştir. Türklerde devlet toplantılarında bile bakıldığında dini unsurlar göze çarpmaktaydı. Selçuklu sultanları da kendilerini Eski Türkler gibi Allah tarafından desteklendiğini düşünmüşlerdir. Devletlerarası ilişkilerde, yazışmalarda kendilerini "*göğün oğlu*" gibi sıfatlarla neşretmişlerdir. Bunu Antalya surları yazıtlarında yer alan I.İzzettin Keykavus için ''el-müeyyed mine's-sema (gök, yani Allah tarafından desteklenen Sultan) yazısı göze çarpmaktadır. Bundan dolayı iyi ya da kötü tüm olayların Tanrı tarafından geldiğine inanmışlardır. Bu sebepten hükümdarlar devletin başına geçtiği zaman Tanrıya karşı iyi bir yönetimde bulunacağına, halkına iyi davranacağına ve doğru yoldan ayrılmayacağına dair sözler vermişlerdir. Böylelikle din ve devlet iki ayrılmaz unsuru oluşturmuştur. Türkler için birinin varlığı diğerine işarettir. Bu anlayış yıllar boyu devam etmiş bir gelenek halini almış olup bu tutum Türklerin İslam dinini benimsenmesine de etki etmiştir. Bu anlayış Selçuklu Devletinde de devam etmiş ve o sultanlar devletin temellerini İslam hukuku üzerine kurmuştur. Sultanlar devletin içinde yer alan din âlîmlerine hürmet göstermiş, onların görüşlerine önem vermiştir. Hatta bu din adamlarının vefatını devletin sarsılması ile nitelendirmişledir. Bu sebeplerden dolayı eski Türkler için de Selçuklu Devleti içinde din olgusu devletin ayrılmaz birer yapı taşlarından birini oluşturmuş ve devleti ayakta tutanın dini değerler olduğuna inanmışlardır. [128] Öyle ki din Türkler için her dönemde önem arz etmiş ve hakanlar olsun sultanlar olsun bu durumun farkında olarak devleti yönetmişlerdir.

Daha önce bahsettiğimiz üzere Selçuk Bey Cend şehrine göçtüğünde orada tutunabilmek ve orada yurt edinebilmek amacıyla bölgenin hâkim olan dini İslamiyet'i benimsemiştir. Bununla kalmamış bu dini benimsedikten sonra da Müslüman olmayan ama halktan vergi alan memurlara bile cihat ettiğini söylemiştik. Bundan da anlaşıldığı üzere din olgusu Selçuklular için sıradan bir durum değil aksine yapı taşlarından birini oluşturmuştur. Tuğrul Bey, Dandanakan zaferiyle birlikte Horasan' ı yurt edinip devleti kurunca Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah' a mektup yollamış ve bu mektupta; İslamiyet için elinden geleni yapacaklarını ve bu uğurda her şeyi göze aldığını söylemiştir. Yani bir bakıma İslamiyet' in koruyuculuğunu üstlenmiştir. Selçukluların başka bir dönemine bakacak olursak;

[128] Kara, a.g.e., s.446-449.

Alparslan Anadolu fethini Cuma gününe denk getirmiştir. Buranın fethi tamamlandıktan sonra buralara derhal camii, mescit gibi ibadet yerleri yaptırtmıştır. Verdiğimiz bu iki örneğe baktığımızda din olgusu Selçukluların fetih siyasetindeki önemli yapılardan birini oluşturmuştur.[129]

Selçuklular bu yönüyle İslam dininin getirmiş olduğu esasları da göz ardı etmemişler, fetih ettikleri yurdun halkına karşı hangi milletten hangi ırktan olurlarsa olsunlar daima hoşgörüyle adaletle yaklaşmışlardır. Halktan fazla vergi alma yoluna gitmemişlerdir. Aksine devlet onlara arazi tahsis ederek topraklarının boş kalmamasını sağlamış hem de halkın ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır. Böylelikle halktan en uygun şekilde vergi alınmış olup İslam hukukuna uygun bir devlet anlayışı izlenmiştir.[130]

Türk toplumunun genel olarak yapısını incelediğimizde Türklerin savaşçı konargöçer bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Ancak Türk toplumu bu yapısı nedeniyle fethettiği toprakları savaşarak, bölge halkına kötü muamele ederek aynı şekilde göçmen yapısına sahip olduğundan dolayı şehirden şehre göç ederek bölgede kalıcı halde gelmediğini, kılıç zoruyla toprakları fethettiğini söylemek doğru olmaz. Çünkü Selçuklular için savaş, bir çözüm yolu olmayıp en son durumda uygulamaya gidilecek bir yoldu. Bu nedenle ilk olarak Selçuklular bir yeri fethetmeden önce oranın yönetimiyle halkıyla antlaşma yapmıştır. Bu yapılan antlaşmanın şartlarına uyulmadığı takdirde Selçuklu son çare olarak savaşla o bölgeyi fethetmiştir. Her dönemde ister Osmanlı ister Selçuklu olsun fethettiği coğrafyalarda bir takım politikalar uygulayarak Türkmen nüfusları bu yeni bölgelere yerleştirerek ve haklar tanıyarak isyan çıkmasının önüne geçmiş, bölgenin huzurunu, asayişini sağlamıştır. Türkler Anadolu' ya girince kan dökmemiş aksine buranın yaşanılabilir bir yer olması için elinden geleni yaparak siyasetini bu yönlü gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Selçuklular bir çok devlet politikasını İslam hukuku ile harmanlayarak bölgede kalıcı hale gelmeyi planlamıştır.

[129] Kara, a.g.e., s.99-101.
[130] Nilay Ağırnaslı, Büyük Selçuklu Devlet Adamlarının Adalete ve Refaha Dayalı Toplum Düzeni Oluşturma Gayeleri, *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences,* s.113-114.

4. TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANLARININ GAYRİMÜSLİM KADINLAR İLE EVLİLİKLERİ

4.1. Selçuklu Devleti'nde Siyasi Evlilik Kavramı

Aile insanoğlunun ilk zamanlarından bugüne kadar en önemli oluşumlarından biri olmuştur. Bu aile kavramı çeşitli nedenlerden dolayı değişimlere uğrasa da kültürlerin, geleneklerin ve soylarının devamını oluşturmada bu yapı önem arz etmiştir. Evlilik aile yapısını yasal hale getirerek bir değer kazandırmıştır. Bu bağlam da Türklerde evliliklere gelecek olursak eğer Türklerde aile yapısına baktığımızda ataerkil yanı erkeğin hâkim olduğu bir yapı ile karşılaşırız. Ancak bu demek değildir ki kadınlara söz hakkı verilmemiştir. Aksine kadınlara fazlasıyla değer biçilmiş ve yönetimde söz sahibi dahi olmuştur. Kadın Türklerde hakandan sonra en yetkili kişi konumundadır. Ayrıca eşinden ayrı olarak mülk edinme hakkına da sahiptir.[131] Ayrıca Türklerin toplum yapısına baktığımızda kadına diğer topluluklara kıyasla daha fazla hak ve değer vermiştir. Bu nedenle Türk toplumlarında ki kadınlara baktığımızda aynı erkekler gibi savaşa katılır, ata biner, kılıç kullanıp savaşa katılırdı.[132] Bu sebeplerden dolayı kadınların yaşam içeresindeki konumları evlilikle sınırlandırılmamış aksine evlilik kadınların konumunu daha da yüceltmiştir. Bu bakımdan Türkler evlenecekleri kişi konusunda seçici olmuşlardır. Özellikle toplumlararası ilişkilerde ve devletlerarası ilişkiler de bu evlilikler büyük önem arz etmiştir. Yani kadınlar sadece toplum hayatında karşımıza çıkmıyor, aksine siyasi konumda devlet ilişkilerinde en önemli payı üstlenmekteydiler.[133]

---

[131] Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları,* Bilge Yayıncılık, İstanbul 2017, s.15.
[132] Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın,* Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2008, s.31.
[133] Fatma İnce, Selçuklu Bizans Hanedan Kadınları, *The Journal Of Academic Social Science Studies,* S:76, 2019, s.139.

Bu evlilikle kadınlar müttefik devletler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin güçlü tutulmasında bunun tam aksine devam eden bir mücadelenin savaşın sona ermesine yahut devletlerarası iletişimin sağlanmasın da ana rolü oynamışlardır. [134]

Selçuklu Devleti'ndeki siyasi evliliklere gelmeden önce konuyu daha iyi anlamamız için Selçuklulardan önceki Türk devletlerinde gerçekleştirilen evliliklere değinmek yerinde olacaktır.

Evlilikler devletlerarası ilişkilerde araç olarak kullanılmış, barış anlaşmalarının sürekliliğini sağlamış olup devletlerinin çıkarların gözetmişlerdir. Hunlarla Çinliler arasında yapılan anlaşmada (M.Ö. 198), Çin İmparatoru vefat edince (M.Ö. 188) yönetimi İmparatoriçe'nin devraldığını öğrenen Mete Han, Çin prensesine mektup yazarak kendisiyle evlenmek istediğini bildirmiştir. Hun hükümdarı Mete Han'ın bu girişimi ile, imparatorun ölümünden istifade ederek Çinlilerin topraklarını ele geçirip işgal etmeyi planladığı görülmektedir. Göktürklerde de aynı şekilde hakanlar, devletine karşı tehdit olarak gördüğü toplumlardan kız alıp vermek suretiyle bu türden siyasi evlilikler yapmıştır. Bu durum Selçuklu Devleti'nde de devam etmiştir. Sultanlar eş seçimi yaparken devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmiş olup, aralarında anlaşmazlık yahut kendisine tehdit olarak gördüğü devletler ile evlilik bağı oluşturmuşlardır. İlişkileri böylelikle düzeltmişler, siyasi ilişkileri kontrol altında tutmuşlardır.[135]

Orta Çağ Türk-İslam devletlerinde yapılan siyasi evlilikler iyi bir siyasi diplomasinin icra edilmesi açısından önem teşkil etmiştir. Karahanlılar (840-1212) ve Gazneliler (963-1186) arasında siyasi amaçlı evlilikler gerçekleşmiştir. Bu izdivaçlarda önemli olan nokta soy ve soyluluk olmuştur. Gaznelilerde köle kökenli olan hükümdarlar için Karahanlı hanedanlığı ile kurulan akrabalıklar son derece önem arz etmiştir.[136] Ayrıca hanedanlar arasındaki bu evlilikler askeri ve siyasi güce sahip hükümdarların

---

[134] Selim Parlaz, Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar, *Journal Of History School,* S:XV, 2013, s.58.

[135] Kaçın, a.g.e., s.18-19.

[136] Gülsüm Tütüncü, Neslihan Ünal, *İmparatorluk Çağında Bir Siyaset Aracı Olarak Evlilik Kurumu: Doğu ve Batı Örnekleri,* Zafer Gölen-İbrahim Serbestoğlu (Ed.), *Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yöntemler-2,* Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017, s.496.

istediği şekilde gerçekleşmiştir.[137] Yani Selçuklular Karahanlılar ve Gazneliler ile siyasi açıdan akrabalık kurmaya önem vermişlerdir. Selçuklu sultanları başlarda bunlarla akrabalık kurmak isterken daha sonraları bu hanedanlar Selçuklularla akrabalık kurmak istemişlerdir. Tamamıyla güç dengesine göre değişen bu ilişkilerde siyasi çıkar ana unsuru oluşturmuştur. Bu hanedan dışı gerçekleşen evliliklerde Abbasilerle yapılan evliliklerin ayrı bir önemi vardır. Çünkü Abbasiler'in peygamber soyundan geldiği düşünülerek onlarla akrabalık tesis etmenin dini ve siyasi açıdan saygınlık edinileceğini hedeflemişlerdir.[138] Bu yönüyle evlilikteki en önemli noktayı hiç kuşkusuz eş seçimi oluşturmuştur. Selçuklu Sultanları da evlenecekleri hatunu seçerken alelade davranmamışlar ve devletin çıkarlarını göz önünde bulundurmuşlardır. Bu maksatla evliliklerini siyasi yönlü gerçekleştirmişlerdir. Bu sebepten dolayı da evlenecekleri hatunun rızası olup olmadığı göz ardı edilmiştir. Yapılan bu siyasi evliliklerin taht kavgalarının yaşandığı esnada otoritelerini güçlendirmek maksadıyla ya da sultanların topraklarını tehdit edecek bir unsur ortaya çıktığında bu tehdidi bertaraf etmek için gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanında devletler topraklarını genişletmek maksadıyla bu evliliklere başvurmuşlardır. Bu evliliklerden hanedan dışı yapılan evlilikler daha çok dikkat çekmektedir. Özellikle bu evliliklerden Abbasi hanedan üyeleriyle yapılan evliliklerden Sultan Tuğrul Bey'in Seyyide Hatun ile evliliğini örnek verebiliriz. Zira Sultan bu evliliğin gerçekleşmesi için yoğun çaba sarf etmiş ve gerektiği noktada da gücünü ortaya koymuştur. Bu izdivacı Sultan Tuğrul güç ve itibar elde etmek uğruna yoğun çaba sarf etmiştir.[139] Sultanın Halifenin kızı ile evliliği Selçuklu Devleti açısından tamamıyla gücünü tüm İslam devletlerine duyurma amacı taşıyan siyasi bir evliliktir.

Abbasi halifesi el-Kaim Biemrillah'ın[140] Tuğrul Bey'in asıl niyetini sezdiğinden dolayı başlarda bu isteğe karşı koymaya çalışmıştır. Sultana bir takım ağır şartlar ve yerine getirilmesi zor isteklerde bulunmuştur. Ne var ki, zannedildiğinin aksine itirazsız şekilde Tuğrul Bey'in koşulları yerine getirmesi karşısında onun ne denli

[137] Ayan, a.g.e.,s.9-8.
[138] Kaçın, a.g.e., s.195.
[139] Kaçın, a.g.e., s. 193-194.
[140] Babası Kadir-Billah olan halife 9 Ekim 1001 tarihinde doğdu. Babasının vefatından sonra veliaht ilan edilip adına hutbe okunmuştur. Bağdat şehri onun zamanında bayındır hale gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdülkerim Özaydın, Kaim-Biemrillah, *TDV Ansiklopedisi,* C:24, İstanbul 2001, s.210.

kararlı olduğunun görülmesi ve evlilik isteğinden vazgeçmeyeceğinin anlaşılması üzerine en sonunda rıza göstermiş ve söz konusu izdivaç gerçekleşmiştir (1062).[141]

Görüldüğü üzere bu evlilikler devletlerarası siyasetin bir parçası haline gelmiştir. Hükümdarlar bu sayede bulundukları konumu sağlamlaştırmış, devletin de gücüne güç katarak topraklarını genişletmişlerdir.[142] Ancak bu siyasi evlilikler hanedanlar arasında kalmamış Selçuklu Sultanları farklı dinden olan farklı mezhepten olan kadınlar ile de evlenmişlerdir. Özellikle II. Kılıç Arslan Anadolu'yu tam anlamıyla kontrol altına alırken bölgede yaşayan gayrimüslim unsurların inançlarına karışmamış bu konuda dini özgürlük sağlamış olup gayrimüslimlerle dostane ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler dostane olarak kalmamıştır. Bu dostane ilişkilerin de ötesine gidilerek Selçuklu Sultanları Hıristiyan kadınlar ile evlenmişlerdir. Bu durum dini kurallara şeriata uygun olmadığından dolayı sultanlar taht kavgaları esnasında bu durum karşılarına bir sorun olarak baş göstermiştir. Bu duruma örnek verecek olursak; II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Hıristiyan soyluydu. Süleyman-şah ile giriştiği taht mücadelesin de Gıyaseddin' in Hıristiyan soyundan geldiğini söyleyerek tahta geçemeyeceğini savunmuştur[143].

Selçuklu Sultanlarının Hıristiyan kadınlarla olan evliliklerinin bir ayağını da Haçlı prensesleriyle siyasi çıkarlarını göz önünde bulundurarak gerçekleştirdikleri evlilikler oluşturmuştur. Böylece haçlı saldırılarına karşı önlem alınmak suretiyle muhtemel haçlı tehlikesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Selçuklular ayrıca Gürcü prensesleriyle de evlenmişlerdir. Her iki tarafında çıkarına olan bu durumdan hükümdarlar hoşnut olmuş ve siyasi olarak da müttefik kazanmışlardır. Özellikle Selçuklu Sultanlarının fetih hareketinin hızlanmasında yapılan bu siyasi evliliklerin payı oldukça önemlidir.[144] Siyasi çıkarlar doğrultusunda yapılan bu tarz evlilikler Orta Çağ boyunca sıklıkla görüldüğünden devletlerarası ilişkilerin kaçınılmaz birer

[141] Tütüncü, Ünal, a.g.m., s.499-500.
[142] Ayan, a.g.e., s.11-13.
[143] Turan, (1996a), s. 147-149.
[144] İsmail Çiftçioğlu, Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri, *Journal of World Turks,* Vol: 5, No:1, 2013, s.18-19.

uğrak noktası haline gelmiştir. Bundan dolayı izdivaçlar fethedilmek istenilen yerin alınması için tercih edilen bir diğer yöntem haline gelmiştir.[145]

Fakat gerçekleştirilen bu evliliklerdeki en önemli nokta sultanların evlendikleri kadınların dini inançlarına kesinlikle karışmamaları ve bu konunun hiçbir şekilde dile getirilmemesidir. Bu şekilde gerçekleşen evlilikler sadece devlet kademesi ile sınırlı kalmamış, halkın içinden insanlar da gayrimüslimlerle evlenmişlerdir. Bizim buradan çıkaracağımız sonuç ise birbirinden farklı iki toplumun, yapının bir araya gelerek birlikte yaşam sürdüğü, medenice anlaştığı sonucudur.[146]

Selçuklular Anadolu'yu vatan edinince yerli halk olan gayrimüslimleri Anadolu'dan çıkarmamışlardır. Onlara müdahalede bulunmayarak aynı şekilde yaşamlarına devam edebilme imkânı verilmiştir. Fakat bölgenin Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamak amacıyla da Türkmenleri iskân politikası ile yerleştirmiştir. Böylelikle farklı kültüre ait toplumlar bir arada yaşamıştır. Birlikte yaşamanın bir sonucu olarak devlet erkânında görülen evlilikler halk arasında da görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Hristiyanlar kızlarını Selçuklulara verdikleri zaman bu durumla övünmüşlerdir. Farklı unsurların ya da devletlerin saraylarından kız alıp verme suretiyle gerçekleştirilen siyasi izdivaçlarla tahtlarını güçlendirmek istemişlerdir. Bu şekilde aradaki ilişkiyi güçlü tutarak tahtlarını güvence altına almışlardır.[147] Bu tür gerçekleştirilen evlilikler sadece dost ülkelerin hükümdarları ile olmamıştır. Rakip veya hasım olarak gördükleri devletler ile de kız alıp vermişlerdir.[148] Hıristiyan hükümdarların Selçuklu sultanlarına kız alıp verme hususunda istekli olmalarının sebebi kızlarına hoşgörüyle muamele edileceğini bilmeleri ve dini konularda baskı uygulanmayacağının farkında olmalarıdır. Bu durumun bir göstergesi olarak, Selçuklu sarayında sultanların gayrimüslim eşleri için papaz, şapel ve Hıristiyan hizmetçiler bulunmaktaydı.[149]

---

[145] Scott Redrord, Kağıt, Taş Makas: Alaeddin Keykubat, İsmetü' d-Dünya ve'd-din ve Selçuklu Tarih Yazımı, ", A.C.S. Peacock ve Sara Nur Yıldız (Ed.), *Anadolu Selçukluları Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum*, (Çev. A Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s.132.
[146] Alevnur,a.g.t., s.74-76.
[147] Nazlı Altınsoy, Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Basılmış Doktora Tezi,* Temmuz 2019, s.126.
[148] Cahen, *Osmanlılardan Önce Türkler,* s.167-168.
[149] Altınsoy, a.g.t., s.126.

Siyasi olarak gerçekleştirilen bu izdivaçların bir diğer boyutu da devletlerin sosyo-kültürel hayatlarına girerek yaşamlarına sızmak ve devleti kültürel yönden değişime uğratarak zayıflatmaktı. Gerçekleşen bu evlilikler bir zamandan sonra kültürel birlikteliği oluşturarak ortaya yeni bir kültürün çıkmasını sağlamıştır.[150] Selçuklu Devleti'nin genel çerçeve içerisinde bu siyasi evliliklere önem vermesinin amacı; ''Bu evlilikleri genellikle iyi ilişkiler kurmak, mevcut ilişkileri pekiştirmek, bozulan ilişkileri düzeltmek, toprak kazanmak, ittifak kurmak, muhtemel bir tehlikeyi önlemek itibarlarını ve otoritelerini artırmak amacıyla yapmışlardır.''[151]

İşte Selçuklu sultanlarının siyasi evlilikler gerçekleştirmelerinin nedenleri bu tip politik menfaatler olup duygusal bir amaç, istek ve gaye taşımamışlardır. Böyle bir duruma örnek olarak Sultan Melikşah'ın Bizans İmparatoru ile akrabalık kurma teşebbüsü için kaleme aldığı mektuptur. Bu mektupta Melikşah İmparatora;

> *''Ebü'l – Kasım'ın anlaşmaları çiğneyerek senin olan yerleri talan ettiğini anlattılar. Eğer Ebü'l-Kasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'dan Antakya ile birlikte senin egemenliğine dönmesini istiyorsan oğullarımın en büyüğü ile evlendirmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşık olarak ben bulununca yalnız doğuda değil ta Arnavutluk'a kadar ve bütün batıda da her şeyi başaracaksın. Bizim sana göndereceğimiz ordular sayesinde kimse sana karşı koyamayacak.''* [152]

Mektupta da görüldüğü üzere sultan imparatordan siyasi meselelerin halli için siyasi olarak akrabalık kurma girişiminde bulunmuştur. Sultan hanedan dışı evliliklere olumsuz bir tavır içinde olmadığını ortaya koymuş ve hatta bu durumu lehine çevirerek kullanmak istemiştir.

---

[150] Altınsoy, a.g.t., s.127.
[151] Kaçın, a.g.e., s.196.
[152] Anna Kommenna, *Alexiad Malazgirt Sonrası,* Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996, s.203.

4.2. Gayrimüslim Kadınlar ile Evlenen Selçuklu Sultanları

4.2.1. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107)

1085 yılında dünyaya gelen I. Kılıç Arslan, Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın oğludur. İsmi Bizans kaynaklarında *Klitziosthlas,* Latin kaynaklarında ise *Soliman* olarak geçmektedir. Babası Süleyman Şah'ın 1086 senesindeki vefatından sonra vezir Hasan b. Tahir'in gözetimiyle Antakya'da kalmıştır. Daha sonra ise kardeşi Kulan Arslan ile birlikte Anadolu'ya gelen I. Kılıç Arslan kuvvet toplayarak İznik tahtına oturmuştur. Süleyman Şah'ın ölümü ile Anadolu Selçuklu tahtında otorite boşluğu doğmuştu. Kumandanlar kendisine verilen coğrafyalarda başına buyruk hareket etmekteydiler. I. Kılıç Arslan'ın ilk işi dağılmış vaziyette olan bu yapıyı toplamaya koyulmak oldu. Öteden beri Bizans ile savaşan Çaka Bey'in kızıyla evlenerek gücüne güç kattı. Siyasi olarak gerçekleşen bu evlilik Bizans'ı tedirgin etmiştir. Çünkü artık karşısında iki güçlü Türk devlet adamı vardı. İmparator Aleksios Komnenos'un gayesi kendisi için tehdit oluşturan bu iki devlet adamının arasını bozmaktı. Esasen Sultan Kılıç Arslan da Çaka Bey'in bu denli güçlü olmasını istemiyordu. Bu sebeplerden ötürü Sultan I. Kılıç Arslan Çaka Bey'in varlığına son vermiştir. Bu esnada da Haçlı Seferleri başlamıştı. Seferler'in öncü isimlerinden olan Kesiş Pierre l'Ermite Anadolu'ya gelmiş buradan da İznik'e varmak üzereyken I. Kılıç Arslan Haçlılara tuzak kurarak orduyu pusuya düşürmüştür. Bunun üzerine Avrupa'dan yeni haçlı ordusu yola çıkmıştı. Sultan önceki zaferine güvenerek bu yeni Haçlı ordusunu hafife almış olup yönünü Danişmendliler'e çevirmiştir. Ancak Haçlı ordusu İznik'i zapt etmek üzere şehre girmiştir. Sultan durumu öğrenince yola çıksa da Haçlıların İznik'i almasına engel olamamıştır. Böylece Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'ten Konya'ya taşınmış oldu. Sultan I. Kılıç Arslan devletin sınırlarını genişletmek ve siyasi bütünlüğü sağlamak amacıyla çevresinde yer alan müttefik beylikler ve devletlerle her zaman münasebet içinde olmuştur. Zira vefatı da bir savaş esnasında olmuştur. Sultan Mardin Artuklu Bey'i ve Halep Meliki ile savaşmak üzereyken Habur suyuna düşmüştür. Buradan yüzüp kıyıya çıkabileceğini düşünse de üzerinde zırhı olması sebebiyle suyun dibine saplanmıştır. Birkaç gün sonra cesedi kıyıya vurmuş halde

bulunmuştur. Cenazesi Meyyafarikin'de defnedilmiştir. Oğlu I. İzzeddin Mesut (1116-1155) babasının mezarını Konya şehrine getirmek istese de bu durum gerçekleşmemiştir.[153] Sultan I. Kılıç Arslan babası Süleyman Şah'ın 1084 yılında vefatından sonra tahta çıkmış olup devletin merkezini Haçlıların saldırısı sebebiyle İznik den Konya'ya taşımıştır.[154]

Sultan I. Kılıç Arslan gayrimüslim kadınla evlenen ilk hükümdardır. Haçlı Seferleri (1097-1104) esnasında Toulouse ve Saint Gilles kontu IV. Raymond'un kız kardeşi İsabella ile evlenmiştir.[155]

Aynı zamanda Sultan rivayete göre Alman İmparatoru Friedrich'in kızıyla evleneceği zaman da Hıristiyanlığı kabul edeceğini söylemiştir. Nitekim tüm bu rivayetler Sultan Kılıç Arslan'ın gayrimüslim tebaaya her zaman hoşgörülü davranmasından kaynaklıdır diyebiliriz. Çünkü Sultan'ın gerek dini konularda gerekse sosyal, siyasi konularda hoşgörülü olması bu rivayetlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.[156]

Ayrıca II. Kılıç Arslan'ın Hıristiyan tebaaya karşı hoşgörülü olmasının altında yatan sebep annesinin Hıristiyanlara karşı müsamaha göstermesi konusundaki uyarısı değildir. Bu yanılgıdan ibarettir. Çünkü Saint Gilles kontunun vefatı 1105 tarihinde olduğuna göre, 1116 yılında Sultanlık tahtına geçtiğini hesap edersek I. İzzeddin Mesut ile irtibatının bulunması ve kızını II. Kılıç Arslan'a vermesi imkânsız olarak gözükmektedir. Bir yandan da bu hususla ilgili olarak Bizans, Ermeni, Süryani ve İslam kaynaklarında rivayeti onaylayan herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın gerçekleştirdiği evliliğe gelecek olursak Haçlı Seferleri esnasında bu evliliğin olması manidardır. I. Kılıç Arslan bu evlilikle haçlı tehlikesinin önüne geçmeyi planlayarak hem devletinin hem de kendisinin siyasi çıkarlarını garanti almaya çalışmıştır. Sultanın gayrimüslim olan eşi İsabella'nın Hıristiyanlığı terkederek İslamiyet' i kabul ettiğine dair net bilgi bulunmamaktadır.[157]

---

[153] Işın Demirkent, *Kılıç Arslan I,* TDV Ansiklopedisi, C:25, s.396-398.
[154] İbn Bibi, a.g.e., Cilt 2, s.12.
[155] Gordlevski, a.g.e., s.333.
[156] Turan, a.g.e.,, s.232.
[157] Çiftçioğlu, a.g.m., s.10.

4.2.2 . Sultan I. İzzeddin Mesut (1116-1155)

Sultan Mesut ile kardeşi Şahinşah (Melikşah) arasındaki taht kavgası Şahinşah'ın hükümdarlığı boyunca devam etmiş ve bu mücadelenin sonunda Mesut Selçuklu tahtına geçmiştir.[158] Sultan I. Mesut I. Kılıç Arslan'ın oğludur. Abisi olan Şahinşah tahta çıkmak için Konya'ya gelirken kardeşi Arab ile birlikte Mesut'u hapsettirmiştir. Ancak tahta Mesut geçmek istiyordu. Bu esnada Şahinşah Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos ile savaş yapmış ardından Afyon'da barış antlaşması imzalamıştır. Bizans İmparatoru Aleksios Mesut'un tahta geçmek istediğini ve bunun üzerine Konya'ya yola çıktığını duyunca Şahinşah'a Konya'ya giderken Bizans korumasında gitmesi teklifinde bulunmuş fakat Şahinşah bu teklifi geri çevirmiştir. Şahinşah'ın emirlerinden birinin Sultana ihanet ederek kardeşi Mesut'u hapisten çıkartarak Danişmentli Emir Gazi'nin yanına götürmesi üzerine Mesut'un Sultan edildiğini kaynaklar kaydetmiştir. Durum böyleyken Şahinşah da Konya'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Mesut'un askerleri yolda karşılaşıp Akşehir'i kuşatarak Şahinşah'ı burada yakalamışlardır. Sultan Mesut, Şahinşah'ı Konya şehrine götürerek ilk önce hapsettirmiş daha sonra da öldürtmüştür. Mesut saltanatı boyunca kardeşi Melik Arab ile de mücadele etmiştir. Aynı zamanda kendisini tahta çıkaran kayınpederi Danişmendli Emir Gazi ile birlikte hareket ederek düşmanlarına karşı aynı safta yer almıştır. Emir Gazi Anadolu'nun birçok şehrini kuşatıp muhasara altına almıştır. O vefat edince sultan Mesut ondan kalan yerleri devletin topraklarına katmıştır. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Emir Gazi'nin oğlu Melik Muhammed ile Sultan arasında anlaşmazlık ortaya çıkmış olup bu durum kısa sürede çözüme kavuşmuştur.[159]

Sultan Mesut'un oğlu II. Kılıç Arslan, babasının Alman kökenli bir kadınla evlendiği hakkındaki söylemleri bazı rivayetlerde yer almaktadır. Kudüs ziyaretinden Almanya'ya geri dönmek üzere olan Alman Prensi Henri Aksaray'a gelerek II. Kılıç Arslan ile görüşmüştür. Bu ikili dini konulardan konuşurlarken Sultan annesinin Alman asıllı güzeller güzeli asil bir kadın olduğunu ve Anadolu'ya gelip babasıyla

[158] İbn Bibi, a.g.e., C II, s.13.
[159] Faruk Sümer, *İzzeddin Mesut I,* TDV Ansiklopedisi, C:29, s.339-342.

evlendiğini söylemiştir.[160] Fakat sultanın evlendiği bu gayrimüslim kadının kim olduğu hususunda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Dolayısıyla Sultan Mesut'un babasının izinden gittiği, gayrimüslim olan Hıristiyan bir kadınla evlilik gerçekleştirerek siyasi yöndeki çıkarlarını göz önünde tuttuğu görülmektedir.. Özellikle Sultan Mesut Haçlıların o sıralar gerçekleştirmiş olduğu saldırıları karşısında bu evliliği bir koz olarak kullanarak haçlı saldırılarını kontrol atında tutmaya çalışmıştır.[161]

4.2.3. Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192)

Sultan II. Kılıç Arslan I. Mesut'un en büyük oğludur. Sultan I. İzzettin Mesut Elbistan'ı fethedince buraya oğlu Kılıç Arslan'ı melik olarak tayin etmiştir. Kılıç Arslan melikliğinde babası ile birlikte birçok sefere katılmış ve tecrübe sahibi olmuştur. Sultan Mesut vefat edeceğini anlayınca ülkenin topraklarını oğulları arasında pay edip II. Kılıç Arslan'ı Konya' da tahta çıkarmıştır (1155). Her ne kadar Sultan Mesut oğlunu tahta kendi elleriyle çıkarmış olsa da vefatı ardından oğulları arasında anlaşmazlık çıktı. Sultan II. Kılıç Arslan kardeşleriyle ve onlara yardımda bulunan Danişmendliler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Haçlılar ve Ermenilerle de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kadar çok düşmana sahip olsa da her çıktığı seferleri başarıyla sonuçlandırmış olup birçok şehri alarak devletin sınırlarını genişletmiştir. [162]

Sultan II. Kılıç Arslan tahta geçtiğin de Anadolu coğrafyasında Türk hâkimiyetini sağlamıştır. Sultan bunu gerçekleştirirken tebaasında yer alan gayrimüslim halka karşı ihtiyatlı şekilde hareket ederek onların nefretini, düşmanlığını değil sevgi ve dostluğunu kazanmıştır. Nitekim Selçuklu sultanı, Malatya patriği ünlü Mihael ile dostane ilişkiler kurmuş, din ve felsefe konuları üzerine konuşmuşlardır. Hatta onu sarayına davet ettiği zaman huzuruna gelirken kendi usullerince haçla ve ilahiler eşliğinde gelmelerine dahi müsaade etmiştir. Hatta Bizanslılara karşı zafer kazanıldığın da bile sultan patriğe mektup yazarak şükranlarını dile getirmiştir. Bu

[160] Turan, *a.g.e.,* s.232.
[161] Çiftçioğlu, a.g.m., s.11.
[162] Abdülkerim Özaydın, *Kılıç Arslan II,* TDV Ansiklopedisi, C:25, s.399-403

doğrultu da II. Kılıç Arslan bir nevi denge siyaseti uygulamış olup toprakları üzerinde yaşayan Hristiyan halkın güvenini ve dostluğunu sağlamış diğer yandan da Selçuklu topraklarını genişletmiştir. [163]

Bu kurulan dostane ilişkiler sayesinde II. Kılıç Arslan'ın Bizans sarayındaki bir kadınla evlendiği düşünülmektedir. Tam tarihi belli olmamakla beraber prensesin adı da bilinmemektedir. Kaynakların yani anonim Selçukname'ye göre Sultanın gayrimüslim eşi tekfur Kaloyan' ın karısı Despina' nın kız kardeşi olduğu bilgisini vermektedir. [164] Bu doğrultu da II. Rükneddin Süleymanşah rakibi olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile giriştiği saltanat mücadelesinde bu durumu karşı rakibinin aleyhinde kullanmıştır. Ayrıca Sultan II. Kılıç Arslan Bizanslılara karşı kazandığı Miryekefolan Savaşıyla (1176) artık Anadolu' ya Türklerin hâkim olduğunu Malazgirt Savaşından sonra tam manasıyla anlamıştır. Böylelikle I. Haçlı Seferinin yaratmış olduğu buhran sona ermiştir. İmparator Manuel savaşla ilgili durumu İngiliz Kralı II. Henri' ye daha farklı anlatmış savaşın sonucu hakkında doğru bilgi vermese de bu durum uzun sürmemiştir. Çünkü II. Kılıç Arslan Alman İmparatoruna savaşla ilgili durumu anlatması için elçi yollamış ayrıca ittifak teklifinde bulunarak kızını İmparatordan istemişse de kızının vefatı nedeniyle bu evlilik gerçekleşmemiştir. Hatta rivayetlere göre bu evlilik gerçekleştiğinde sultanın Hıristiyanlığa geçeceği konusunda asılsız ifadeler tabir olunmuştur. Nitekim sultanın Hıristiyan halka karşı hoşgörülü davranışı ve Alman İmparatoru ile dostluğu, kızını istemesi bu rivayetlerin oluşmasını sebebiyet vermiştir.[165]

II. Kılıç Arslan' ın bir diğer gayrimüslim kadınla evlendiği eşi ise Tekfur Kaloyan'ın karısı Despins'nın kız kardeşidir. Bu prenses ile İstanbul'a ziyarete gittiğinde Bizans sarayında tanışmıştır. Sultanın bu eşi daha sonra İslamiyet'i kabul ederek Müslüman olmuştur. Bu izdivaç ile iki devlet arasında ki gerginlikler son bulmuştur.[166]

[163] Turan,(1996a), s.146-152.
[164] Çiftçioğlu, a.g.m., s.11-12.
[165] Turan, *a.g.e.,* s.210-232.
[166] Altınsoy, a.g.t., s.129.

4.2.4. Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev (1192-1196 / 1205-1211)

Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğludur. Babası, "Hanedan devletin ortak malıdır.'' anlayışı ile ülke topraklarını 11 oğlu arasında paylaştırmış, Keyhüsrev'e ise Borgunlu ve Kütahya taraflarını vermiştir. I. Gıyasettin Keyhüsrev, Bizans ve Alman İmparatoru I. Friedrich ile savaşmıştır. Haçlı ordusuna ağır mağlubiyetler vermiştir. Kardeşleri ile taht kavgası içinde de olsa Gıyasettin 1192 yılında Konya'da Selçuklu tahtına çıkmıştır. I. Gıyasettin Keyhüsrev sultanlığı boyunca iki defa Selçuklu tahtına çıkmıştır. İlk saltanat yıllarında kardeşlerinin birbiri ile mücadelesi sebebiyle hükümdarlığında bir sıkıntı yaşamadı. Bizans İmparatoru III. Aleksios Selçuklu Devleti'nin ticaret kervanına el koymuştur. Bunu haber alan sultan Gıyasettin derhal Bizans'a savaş açarak topraklarını almıştır. Buradaki halkı da bölgede muhafaza ederek onlara toprak, tohum vb. ziraat ürünleri vererek ve vergiden belli bir süre muaf tutarak halkın bölgede kalmasını sağladı. Hal böyle olunca bu Hıristiyan halk vatanlarına dönmek istemediler. Sultanın bu denli hoşgörü siyasetini duyan farklı yerlerdeki Hıristiyan halk da bölgeye yani Selçuklu Devleti' ne göç etti.[167]

Bu esnada ağabeyi Rükneddin Süleymanşah bölgeye gelerek tahtı ele geçirmiştir. Böylece, Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev'in dört yıl süren ilk dönem saltanatı (1192-1196) son bulmuş oldu.[168] Bunun üzerine Gıyasettin Keyhüsrev İstanbul'a giderek Bizans İmparatoru III. Aleksios tarafından karşılanmış olup annesinin bu saray mensubu kişisi olduğundan dolayı rahat bir şekilde hareket etmiştir. Ancak Latinlerin İstanbul' a karşı saldırısı ve işgali üzerine Gıyasettin, Komnenoslar hanedanlığından Mavrozomes' un yanına gönderildi. Sultan bu süre zarfında Mavrozomes'in kızıyla evlenmiştir. Gıyasettin, kardeşi Rükneddin Süleymanşah'ın (II. Süleymanşah) vefatı dolayısıyla Danişmendli beylerin çağrısı üzerine Selçuklu sarayına giderek ikinci kez Türkiye Selçuklu tahtına geçmiştir (1205). [169]

Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev, ikinci kez tahta çıktığında Bizans İmparatoru ile mücadele ederek Asya ve Avrupa ticaret yolunu kontrol altına almıştır. Daha sonra

---

[167] Ali Sevim, *Gıyasettin I,* TDV Ansiklopedisi, C:25, s.347-349.
[168] Ali Sevim, *Anadolu' nun Fethi Selçuklular Dönemi,* s.155.
[169] Çiftçioğlu, a.g.m., s.12.

ise Akdeniz ticareti için önemli durumda bulunan Antalya şehrini de devletin topraklarına katmıştır. İznik'in Bizans İmparatoru Laskaris ile mücadelesi esnasında Rum askerleri tarafından şehit edilmiştir.[170]

4.2.5. Sultan I. Alaaddin Keykubat (1220-1237)

Babası Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev olup 1190 yılında dünyaya gelmiştir. Meliklik döneminde adına para bastırmıştır. Babası vefat edince yerine büyük oğul olan İzzeddin Kaykavus tahta çıkmıştır. Ancak Alaeddin bunu kabul etmemiş, Ermeni Meliki ve amcası ile İzzeddin'in bulunduğu Kayseri'yi kuşatmıştır. Kuşatmada başarılı olamayınca Ankara kalesine sığınmıştır. Burada yaşam şartları kötüleşince teslim olarak hapse atılmıştır. İzzeddin kardeşi Alaeddin'i öldürtmek istemiştir. Fakat hocası olan Mücdüddin İshak buna engel olmuştur. İzzeddin Keykavus'un vefatı üzerine de hapisten çıkartılan Alaeddin Sivas şehrinde sultan ilan edilmiştir. Halife de saltanat alametlerini yollayarak Sultanın hükümdarlığını onaylamıştır. Sultan Keykubat hükümdarlığında ilk olarak Eyyübiler ile arasını düzelterek Eyyübi Sultanı el-Melikü'l-Adil'in kızıyla siyasi bir izdivaç gerçekleştirerek ilişkilerini bu evlilikle güçlendirmek istemiştir. Daha sonra Moğol İstilasına karşı tedbiri elde bırakmayarak birçok sınır şehrine kaleler, duvarlar inşa ettirmiştir.[171]

I. Gıyasettin Keyhüsrev'in ortanca oğlu olan I. Alaeddin Keykubat Selçuklu sultanları içeresinde en büyük hükümdarlardan biri olup, Türkiye Selçuklu Devleti onun zamanında en parlak ve ikbal dönemlerinden birini yaşamıştır. Sultanın etrafındaki beyler Alaeddin Keykubat'a Akdeniz kıyısında yer alan Antalya şehrinin güzelliğinden bahsederek burada yer alan Alaiye kalesinin fethinin ne derece önemli olduğu konusunda ağız birliği yapmışlardır. Sultan Alaeddin beylerin sözünü dinleyerek kalenin fethine karar vermiştir.[172]

Kale hâkimi Kir Farid bu haberi alınca Antalya Subaşısı Emir Mübarizeddin Ertokuş'a haber göndererek komşuluk hakkı olarak sultandan aman dilemiştir. Sultan

---

[170] Sevim, *Gıyasettin I,* s.349.
[171] Faruk Sümer, *Alaeddin I,* TDV Ansiklopedisi, C:25, s.358-359.
[172] Turan, a.g.e.,, s.232-236.

I. Alaeddin Keykubat bu durumu öğrenince Kir Farid'i bağışlamış ve ona Konya Akşehir taraflarından bir yerin yönetimini vermiştir.[173] Ayrıca Alaeddin Keykubat'ın gayrimüslim eşi işte bu anlaşmanın sonucuyla gerçekleşen Alanya (Kalanoros) hâkimi Kir Farid (Kyr Vart)'in kızıdır.[174]

Bir başka deyişle I. Alaeddin Keykubat'ın hanımı ve II. Gıyasettin Keyhüsrev'in annesi Kir Farid'in kızı Mahperi Hatun (Hvand Hatun) idi. II. Gıyasettin'in İstanbul Latin İmparatoruna yazdığı mektupda annesi ile ilgili birkaç bilgi yer almaktadır. GiyaseddİN mektubunda babası I. Alaaddin Keykubat'ın annesinin dinine karışmadığı ve ona bu konuda serbestlik sağladığını belirtmektedir. Ancak annesi bir süre sonra İslam dinine geçmiş ve Mahperi ismini almıştır. Mahperi Hatun, eşi I. Alaeddin Keykubat'ın bir ziyafet sırasında zehirlenip vefat etmesinden sonra Kayseri şehrinde camii, medrese gibi hayır kurumları inşa ettirmiştir.[175]

Sultan I. Alaeddin Keykubat işini bilen, adaletli ve otoriter bir hükümdardı. Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemi onun sultanlığı döneminde yaşanmıştır. Doğu'da Fırat'a kadar olmayan devletin sınırları onun döneminde Van Gölü'ne kadar ulaşmıştır. Akdeniz ve Karadeniz'de donanma oluşturarak denizcilik faaliyetlerinde önemli yol kat etmiştir. Selçuklu Devleti onun zamanında Orta Doğu'nun en güçlü devleti haline gelmiştir. Kaynaklar Sultanın çok zeki, akıllı, güzel ahlaklı, vatansever bir hükümdar olduğunu kaydeder. Aynı zamanda askeri ve siyasi yeteneği sayesinde devletin gücüne güç kattığını ülkenin sınırlarını genişlettiğini, herkes tarafından kudretinin bilindiği bir hükümdar olarak Selçuklu Devleti Sultanları arasındaki yerini almıştır. [176]

4.2.6. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev (1237-1246)

Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev, I. Alaeddin Keykubat'ın büyük oğludur. Sultan I. Alaeddin Keykubat kendisinden sonra tahta geçmesi için diğer oğlu İzzeddin Kılıç

[173] İbn Bibi, a.g.e., s.263-265.
[174]Shukurov, a.g.e., s.99.
[175] Kemaloğlu, a.g.m., s.176.
[176] Ali Sevim, *Gıyasettin II,* TDV Ansiklopedisi, C:25, s.349-350.

Arslan'ı veliaht tayin etmiş olmasına rağmen öldüğünde 16 yaşındaki oğlu II. Gıyasettin Kyehüsrev tahta çıkmıştır.[177]

II. Gıyasettin Keyhüsrev, melikliğinin ilk yıllarında Erzincan şehrine gönderilmiş ve Trabzon'u kuşatmıştır. Babasının vefatı üzerine Saaddettin Köpek başta olmak üzere bazı önemli devlet adamları tarafından tahta çıkartılarak Sultan ilan edilmiştir. Sultanlığında babasının yapmış olduğu tabiyyet anlaşmalarını yenilemiştir. Eyyubi hükümdarı El-Melikü'n-Nasr'ın kız kardeşiyle evlenmiş, kız kardeşini de karşı tarafa vererek siyasi bir akrabalık kurup gücünü sağlamlaştırmıştır. Sultan en başından beri tahta çıkmasını istemeyen devlet adamlarına karşı tedbiri elden bırakmamıştır. Bu durumdan yararlanan Sadeddin Köpek sultana onları öldürmesini söyleyip durmuş ve en sonunda devlet için önem arz den devlet adamalarını ortadan kaldırmıştır. Ancak bu durum Moğol İstilası'na ve Kösedağ Savaşı'nda iyi başarılı bir siyaset izlemesine sebep olmuş devlet yıkılma süreci içine girmiştir. Önemli devlet adamalarını öldürmesinin yanlış olduğunu ve kendisini yanlış yönlendirdiğinin farkına varan sultan Gıyasettin, Sadeddin Köpek'i öldürtmüştür. Ancak iş işten geçmiş devletin çöküşüne engel olamamıştır. Moğollar Sivas şehri üzerinden devletin sınırlarına girmiş Kösedağ mevkiinde Moğollarla yapılan savaşta Selçuklular mağlup olmuştur (1243). Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev vahşi hayvanların ısırması sonucu 25 yaşında vefat etmiştir. Hükümdarlığında Sadeddin Köpek'in etkisinde fazlasıyla kalarak devletin yavaş yavaş çöküşüne zemin hazırlamıştır. Ancak onun döneminde birçok müessese, hayır kurumu inşa edilmiştir. [178]

Siyasi olarak gerçekleştirdiği izdivaçlara değinecek olursak Alaeddin Keykubat'ın emirlerinden olan Kemaladdin Kamyar Gürcistan'daki çeşitli kaleleri işgal edince Gürcü Kraliçesi Rosudan barış için kızı Tamara'yı sultan Alaeddin Keykobat'ın oğlu Gıyasettin'e vermeyi teklif etmişti. Melik Gıyasettin tahta çıkınca Maliye nazırı Şihabeddin Kirmani'yi Gürcü hatunu getirmesi için hediyelerle Gürcü ülkesine yolladı. Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev de melikenin geleceğini haber alınca hemen Kayseri şehrine doğru yola koyuldu. Bu esnada gelin alayı Erzincan istikametinde yola çıktılar. Sultan hemen haber yollayıp düğün alayının geçeceği yol güzergâhında

[177] Turan, *a.g.e.,* s.403-405.
[178] Ali Sevim, *Gıyasettin II*, s.350.

şenlikler, merasimler yapılmasını emretti ve böylece görkemli bir düğün gerçekleşmiş oldu.[179]

Bu evlilik akdinin öncesinde Sultan Gıyasettin, Tamarra'yı görünce güzelliğinden etkilenmiştir. Gürcü prensesi kendine eş olarak almak isteyen sultan, kraliçeye türlü türlü vaadde bulunmuştur. Özellikle dini konuda serbestlik sağlayacağını, din değiştirme konusunda baskı ve zulüm yapmayacağını söylemiştir. Kraliçe siyasi nedenlerden dolayı çıkmaza girdiğinden barış sağlamak amacıyla prenses Tamarra'yı Sultan Gıyasettin'e vermeye razı olmuştur.[180]

Sultan Gıyasettin Gürcü Melikesini alırken dini açıdan hiçbir şekilde karışmayacağına dair söz vermiştir. Gürcü kaynaklarında yer alan bir bilgiye göre Gürcü Hatun yanında papazı, Hıristiyan cariyeleri ve kendi dini için mukaddes gördüğü eşyalar ile Selçuklu sarayına gelmiştir.[181]

Sultan Gürcü Hatun'a çok düşkündü ve onunla evlenmesi sultanı daha da çok eğlence hayatına sürükledi. Öyle ki bastırdığı paralarda bile karısına yer vermiştir. Daha sonraları Gürcü hatun Müslümanlığa geçmiş olup Mevlana Celaleddin Rumi ile dostça sohbetleri olmuştur.[182] Nitekim dindarlığı ile tanınan Gürcü Hatun eşi Gıyasettin'in vefatından (1245/46) sonra Süleyman Pervane ile evlenmiştir. Ömrünün geri kalan kısmında hayır işleri ile uğraşmış olup Mevlana'nın türbesinin yapımında da katkısı olmuştur. [183]

Sultan II. Gıyasettin Keyhüsrev'in Tamara'dan başka evliliği de olmuştur. Bunlardan biri Rum papazının kızı olan Berduliye'dir. Sultanın bu eşi Müslümanlığı kabul etmemiş, Gıyasettin'in vefatından sonra da Şemsettin İsfahani ile evlenmiştir. Sultan Gıyasetin'in oğlu IV. Rükneddin'in annesi de bu Rum asıllı cariyedir.[184]

---

[179] Çiftçioğlu, a.g.m., s. 14-15.
[180] Ömer Subaşı, Türkiye Selçuklu Devleti' nde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C:13, S:33, s.388.
[181] Turan , (1996a), s.149.1
[182] Turan, a.g.e.s.415.
[183] Çiftçioğlu, a.g.m., s. 16.
[184] İbn Bibi, a.g.e., s.27.

Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev Kösedağ Savaşı öncesi Latin İmparatoru Baudouin ittifak teklifinde bulunarak Selçuklu Devleti'nin hızını kesmek istemiştir. Bu plan doğrultusunda Selçuklu sultanı da Latin İmparatoru'nun kız kardeşi Elizabeth'in kızıyla evlenmeyi şart koşmuştur. Nitekim Sultan Latin İmparatoru Baudouin'e bir mektup yazarak din özgürlüğünün olacağını, saraya gelirken dini vecibesini yerine getirecek unsurları da beraberinde getirebileceğini yazmış ve annesinin de Hristiyan olduğunu belirtmiştir. Ancak bu evlilik akdi Sultanın Latinler yerine Bizanslılarla anlaşmayı tercih etmesinden dolayı gerçekleşmemiştir.[185]

[185] Turan, (1996a), s.150.

5. SONUÇ

Selçuklu Devleti'nde evlilik kurumu sadece yaşamsal bir birliktelik olarak karşımıza çıkmamıştır. Hükümdarlar evliliklerini siyasi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmiştir. Devletlerarasındaki ilişkileri düzeltmek, siyasi gücüne güç katmak ya da karşı devletten gelebilecek tehlikenin önüne geçmek gibi amaçlarla bu evlilikleri gerçekleştirmişlerdir. Komşu olduğu ya da siyasi olarak ilişki içine girdiği devletler ile bu tür akrabalıklara önem veren Selçuklu sultanları ilk olarak evliliklerni hanedan içinden yapmışlardır. Daha sonra ise hanedan dışına çıkarak Gazneli ve Karahanlı gibi Türk hanedanları ile akrabalık bağı kurmuşlardır. Özellikle hanedan dışındaki evliliklerden Abbasi hanedanlığı ile gerçekleştirilen evlilikler daha çok önem arz etmiştir. Tuğrul Bey'in ilk eşi olan Altuncan Hatun'un ölüm döşediğinde iken sultana halifenin kızıyla evlenmesini söylemesi Abbasilerle kurulacak akrabalığın mühim bir mevzu olduğunu ortaya koymaktadır.

Selçuklular Anadolu'yu Bizanslılardan aldığından dolayı devamlı Bizans ile mücadele içinde olmuşlardır. Ancak her iki devlette siyasi olarak aralarındaki ilişkileri düzeltmek, sınırları genişletmek amacıyla karşılıklı olarak kız alıp kız vermişlerdir. Bu izdivaçlara ortam oluşturan unsurlar ise Selçuklu sultanlarının sürgün ya da taht kavgalarından dolayı sığınma amacıyla Bizans'ın başkenti İstanbul'a gitmeleri ve burada uzunca süre vakit geçirmeleridir. Fakat sadece bu sebeplerden değil, sultanlar o dönemde Hıristiyan dünyasının düzenlemiş olduğu Haçlı Seferleri tehlikesinin önüne geçebilmek için de bu türden siyasi evliliklere başvurmuştur.

Söz konusu evliliklerin yapıldığı kadınlar haliyle Müslüman değillerdir. Ancak kadınların gayrimüslim olmaları Sultanlar için hiçbir dönemde sorun teşkil etmemiştir. Çünkü Selçuklu Sultanları İslam hukukuna göre hareket etmiş, dinde zorlama yoktur düsturu ile hareket ederek eşlerinin dinlerine, ibadetlerine ve mukaddes eşyalarına saygı göstermişlerdir. Hatta bu hatunların saraya gelin gelirken her türlü dini eşyası ile birlikte gelmesine müsamaha gösterilmiştir. Sultanların gayrimüslim eşlerine bu denli saygı göstermesi, bunun yanında gayrimüslim halka da

adalet içinde davranması yabancı âlîm ve din adamlarınca konunun farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Çağdaşı başka devletlerde görmeye çok da alışık olmadıkları bu durum onları, Sultanların Hıristiyanlık dinine hayran oldukları, gizli bir şekilde Hıristiyanlığa inandıkları ve bu çerçevede sözkonusu gayrimüslim eşlerden doğan çocuklarını sünnet yerine vaftiz ettirdikleri gibi birtakım masalsı iddialarda bulunarak izah etme yoluna sevketmiştir.

Bu türden iddiaların gerçekliğinin dönem kaynaklarınca desteklenip desteklenmediği hususunda yaptığımız araştırmamamız sonucunda elde ettiğimiz bilgilerden çıkardığımız sonuca göre, sultanlar hakkında ortaya atılan söz konusu iddialar kesinlikle doğru değildir. Gerek dönem kaynaklarında gerekse de araştırma eserlerde bu iddiayı doğrulayacak bilgiye rastlanmamıştır. Gerçeklikle ilgisi olmayan söz konusu iddialar, Batı Orta Çağ dünyasının tam aksine, Selçuklu sultanlarının çağının çok ilerisindeki dini hoşgörü politikasını anlamakta zorlanan, çoğunluğu batılı olan, yabancı yazarların konuyu tamamıyla yanlış anlamasının ve durumu farklı yorumlayışının sonucudur. Selçuklu sultanları her dönemde fethettikleri coğrafyaların İslamlaşması ve Türkleşmesi için elinden geleni yapmışlardır. Bu doğrultuda cami, mescit, külliye, kervansaray, han, hamam vb. imar faaliyetlerinde bulunarak buralara âlîm ve din adamlarını yerleştirmişlerdir. Fethettiği bölge halkına da dokunmamıştır. Süphesiz siyasi amaçlarla gerçekleştirilen izdivaçlar sayesinde sultanların gayrimüslim halka karşı hoşgörüsü daha da artmıştır. Belki de bu yabancı yazarlar ilk defa böyle bir siyasetle karşılaştığı için farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Bizans'ın kendi halkına karşı göstermediği müsamahayı Selçuklu sultanlarının gayrimüslimlere göstermesi ortaya böyle bir yorum çıkmasına sebep olmuştur. Farklı toplum yapısına ve farklı inançlara sahip olan halklar Bizans İmparatorluğu'nun zorba siyasetinden bıkmıştır. Bizans, Ortodoks mezhebinden olmayan dindaşlarına dini özgürlük hakkı tanımamakta, kendi inandığı mezhebe geçmesi hususunda baskı uygulamaktaydı. Selçuklu Devleti'nin hoşgörüsü karşında rahat bir nefes alan gayrimüslim halk yurtlarını terk etmeyerek Selçuklu yönetiminde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hatta farklı coğrafyalardaki halk bile Anadolu'ya gelmiştir. Gerçekten de Selçuklu Sultanları sınırları içindeki tebaaya ister Müslüman olsun ister gayrimüslim olsun fark gözetmeksizin eşit ve adilâne bir şekilde davranmıştır.

Gayrimüslim halk da Müslümanlar gibi toprağı ekip biçmiş, ticaretini yapmış olup aynı zamanda da rahat bir şekilde dini ibadetlerini yerine getirmişlerdir. Bu hususta sultanlar gayrimüslimlere Bizans'ın uyguladığı siyasetin tam tersini uygulamışlardır. Selçuklu'nun bu hoşgörülü siyaset anlayışı devletin sınırlarının rahat bir şekilde genişlemesine imkân sağlamıştır. Çünkü birçok şehri Sultanlar kılıçla savaşarak değil halkın sempatisi sayesinde topraklarına katmışlardır. Sultanlar bölge halkının mallarına, canlarına dokunmayacaklarına dair sözler vermiş ve halk da Selçuklu Sultanlarını tanıdıklarından, sözlerinde duracaklarına itimat ettiklerinden dolayı teslim olmuşlardır. Gerçekten de Sultanlar askerlerini bu konuda tembih ederek halka hiçbir şekilde kötü muamelede bulunmamaları emrini vermişlerdir.

Gayrimüslimler Selçuklu Devleti sınırları içerisinde huzur içinde yaşamlarını sürdürürken Müslüman halk ile de iyi anlaşmışlardır. Birbirleri arasında kültür alışverişi sağlanmıştır. Hatta bununla kalmamış, sayıları çok olmasa da Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçenler de görülmüştür. Bu iki toplum arasındaki evlilikler sadece devlet erkânında olmamış, halkın içinde de bu durum gözlenmiştir.

Selçuklu Devleti'nin bu hoşgörülü, adaletli, eşitlikçi politikası gayrimüslimlere parlak bir dönem yaşatmıştır. Nitekim sultanların güttüğü bu hoşgörülü siyaset yabancı yazarlar tarafından kaleme alınmış eserlerde takdir edilmiştir.

Sonuç olarak Selçuklu devleti fethettiği coğrafyalardaki halka karşı her zaman müsamaha göstermiş olup dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin her türlü hakkı tanımıştır. Dini siyasetinde İslam hukukuna bağlı kalarak gittiği, elinin ulaştığı yerleri İslamlaştırarak Türkleştirmiştir. Bunu yaparken de gayrimüslimlere dokunmamıştır.

KAYNAKÇA

Ağırnaslı, N. (tarih yok). Büyük Selçuklu Devlet Adamlarının Adalete ve Refaha Dayalı Toplum Düzeni Oluşturma Gayeleri. *Cappadocia Journal Of History and Social Sciensces*, 112-119.

Akdağ, M. (1975). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi C:1*. İzmir.

Akgüç, M. (2009). *Selçuklu Çağında Yahudiler* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,. Mardin.

Alevnur, H. (2007). *Selçuklu Döneminde Gayrimüslimler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Altınsoy, N. (2019). *Türkiye Selçukluları Döneminde Gayrimüslimler* (Basılmış Doktora Tezi) Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırklareli.

Andreasyon, M., Brosset F.-H. (2003). *Gürcistan Tarihi: Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar*. (Haz. Erdoğan Merçil) Ankara: TTK.

Ayan, E. (2017). *Ortaçağ Türk Devletleri Hanedan Evlilikleri*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.

Ayönü, Y. (2007). *Bizans Selçuklu Münasebetleri (1116-1308)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Baskıcı, M. (2009). *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

İbni Bibi (1996). *El-Evamuri'l-Ala'iyye C:1*, (M.Öztürk, Çev.). Ankara: Kültür Yayınları.

Cahen, C. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu' da Türkler*. (Y.Moran Çev.). İstanbul: E Yayınları.

Can, S. (2008). *Selçuklular Döneminde Kadın*. İstanbul: Ufukötesi Yayınları.

Çetinkol, E. (2019). *Selçuklular Zamanında Gayrimüslim Ülke ve Toplumlar ile Sosyo-Politik Yaklaşımlar* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Blilimler Enstitüsü. Giresun.

Çiftçioğlu, İ. (2013). Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri. *Journal of World Turks*, V:5, N:1, 7-25.

Demir, M. Tufan T. (2014) Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Tecrübesinde Gayr-i Müslim Kimliği, *Akademik İnceleme Dergisi*, 2/1, Eylül 2014, 189-213.

Demirkent, I. (2002). "Kılıç Arslan I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C:25, ss. 396-399. Ankara: TDV.

Ersan, M. (2010). Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 147-154.

Eyice, S. (1971). *Eflatun Mescit*. Sanat Tarihi Yıllığı.

Ebul Farac, (2006). (Ömer Rıza Doğrul, Çev.). İstanbul: TTK.

Sümer, F. (2004). "İzzeddin Mesud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C: 25, ss. 339-342, Ankara: TDV.

Galanti, A. (1947). *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Tan Matbaası,.

Goshgarian, R. (2018). 13.yüzyıl Rum ve Ermenistan'ında Fütüvvet:Selçuklu Taşrasında Reform Hareketleri ve Çoklu İttifakların İdaresi,. S. A.C.S.Peacock (Ed.) içinde, *Anadolu Selçukluları.* (s. 179-202). İstanbul: Gece Kitaplığı.

Tütüncü,G. N. Ü. (2017). İmparatorluk Çağında Bir Siyaset Aracı Olarak Evlilik Kurumu:Doğu Batı Örnekleri. Z. G.-İ. Serbestoğlu içinde, *Sosyal ve Liberal Bilimlerde Yeni Yöntemler*. (s. 495-516). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Hacıgökmen, M. A. (2018). *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*. İstanbul: Çizgi Yayınları.

Hasluck, F. (1929). *Chiristianity and İslam Under The Sultans*. Oxford.

İbnü'l-Esir. (tarih yok). *El Kamil Fit Tarih*. C: 9 (A.Özaydın Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.

İnce, F. (2017). Malatya Örneğinden Hareketle Bizans Yönetiminin Hristiyan Tebaası Üzerindeki Dini Baskının Anadolu'nun Türkleşmesindeki Rolü. Malatya Örneğinden Hareketle Bizans Yönetiminin Hristiyan Tebaası

Üzerindeki Dini Baskısının Anadolu'nun Türkleşmesindeki Rolü, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 414-460.

İnce, F. (2019). Selçuklu Bizans Hanedan Kadınları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 137-153.

Kaçın, B. (2007). *Selçuklu Hatunları*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kara, S. (2006). *Selçukluların Dini Serüveni*. İstanbul: Şema Yayınları.

Karakök, T. (tarih yok). XI.- XIII. Yüzyıl Anadolusunda Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ticari Hayatları. *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. Ankara.

Kemaloğlu, M. (2012). Türkiye Selçuklularında Gayr-i Müslim Tebaa ve Kurulan Sosyal İlişkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54-74.

Kommena, A. (1996). *Alexiad Malazgirt Sonrası*. (B. Umar Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Konyalı, İ. H. (1946). *Alanya (Alaiye)*. (M.A.Kemaloğlu Nşr.) İstanbul.

Köprülü, M. F. (2015). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Köymen, M. A. (2000). *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi Kuruluş Devri*. Ankara: TTK.

Kütükçüoğlu, E. (2005). *Roma'dan Selçuklu İdaresine Ermeniler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, (2001). *Camiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi II)*. (A.Öngül Haz.) İzmir: Akademi Kitabevi.

Ocak, A. (2002). *Selçukluların Dini Siyaseti*. İstanbul: Tatav Yayınları.

Özaydın, A. (2001). "Kaim Biemrillah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C:24, ss. 2010-2011, İstanbul: TDV.

Özaydın, A. (2002). "Kılıç Arslan II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C:25, ss. 399-403, Ankara: TDV.

Öztürk, E. (2020). *Bizans Döneminde Anadolu'da Yaşayan Ermeniler*. İstanbul: Urzeni Yayınevi.

Pachymeres, G. (2008). *Bizans Gözüyle Türkler*. (İ. B. Barlas Çev.) İzmir: İlgi Yayınevi.

Parlaz, S. (2013). Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar. *Journal of History School*, S: XV, 57-89.

Redford, S. (2018). Kağıt, Taş, Makas: Alaeddin Keykubat, İsmetü'd Dünya ve'd-din ve Selçuklu Tarih Yazımı. A. C. S. Peacock içinde, *Anadolu Selçukluları* (s. 121-135). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Shukurov, R. (2018). Harem Hıristiyanlığı: Selçuklu Şehzadelerinde Bizans Kimliği, Anadolu Selçukluları, A. C. S. Peacock, S.N. Yıldız (Ed.), *Anadolu Selçukluları*, (s. 97-120). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sarı, G. (2011). *Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Sekmen, Z. H. (2019). *Ermeni ve Süryani Kaynaklarına Göre Türk/Selçuklu Algısı*. Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri.

Sevim, A. (2002). "Gıyaseddin I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C:25, ss. 347-349, Ankara: TDV.

Sevim, A. Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devleti Tarihi*. Ankara: TTK.

Sevim, A. (2002). "Gıyaseddin II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C:25, ss. 349-350, Ankara: TDV.

Sevim, A. (1983). *Genel Çizgileri ile Selçuklu Ermeni İlişkileri*. Ankara: TTK.

Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklu Dönemi*. Ankara: TTK.

Subaşı, Ö. (tarih yok). Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:13., 384-401.

Sümer, F. (2002). "Keykavus II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C:25, ss. 355-357, Ankara : TDV.

Tekinoğlu, H. (2018). *Selçuklu Tarihi*. İstanbul: Kamer Yayınlar.

Tellioğlu, İ. (2007). Ortaçağ'da Türk Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*.

Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat.

Turan, O. (1996a). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (1996b). *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Türkmen, İ. (tarih yok). Selçukluların Gayri-Türk Unsurlara Uyguladığı Hoşgörü ve Adalet Politikası. *Türk Ermeni Külliyatı*, C:3, 129-147.

Usta, A. (2019). *Doğunun ve Batının Hakimleri Selçuklular*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ürkek, M. (2013). Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı. *Milel ve İnanç Kültür-Mitoloji Dergisi*, C: 10, S: 2, Ağustos.

V.Gordlevski. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* (A.Yaran Çev.). Ankara: Onur Yayınları.

Urfalı Mateos, Papaz Gregor'un Zeyli (2000). (Hrant D. Andreasyon Çev.). Ankara: TTK.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Tuğba ÖZDEMİR
Doğum Yeri	Konya/Akşehir
Doğum Tarihi	10.06.1994

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**YDS (…) EILTS (…) TOEFL (…)**
…	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar	Çankırı Nevzat Ayaz Sosyal Bilimler Lisesi Çankırı Şehit Korhan Kuruçay Mesleki Teknik Anadolu Lisesi Konya Akşehir Şehit İsmail Cem Yakınlar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Görevi/Pozisyonu	Tarih Grubu Stajyer Öğretmen Tarih Grubu Öğretmeni Tarih Grubu Öğretmeni
Tecrübe Süresi	5 Ay 5 Ay Eylül 2021 - Halen

KATILDIĞI KURSLAR

Kurslar	Çankırı Amerikan Kültür Yabancı Dil Kursları/İngilizce Kursu Çankırı Türkiye Edebiyat Derneği / Farsça Kursu Türkiye Sağırlar Milli Federasyonu / Türk İşaret Dili Eğitim Programı Milli Eğitim Bakanlığı / İşaret Dili Programı